

”-Sånt här behövs.”

En studie i högläsning av dikter för personer med demensdiagnos

Examensarbete
Logonomexamen
Vårterminen 2014
Poäng: 15 hp
Författare Lily Bigestans
Handledare Per Henrik Holgersson

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning.....	2
Förord.....	4
Sammanfattning.....	5
1. Inledning.....	6
1.1 Syfte.....	8
1.1.2 Frågeställningar.....	8
2. Teoretiska utgångspunkter.....	8
2.0 Inledande sammanfattning.....	8
2.1 Kommunikation.....	8
2.2 Känsla av sammanhang i en salutogen vård.....	9
2.3 Demens.....	10
2.3.1 Demensdiagnos.....	10
2.3.2 Att fördröja demensens verkningar med stimulans.....	11
2.4 Musik och språk.....	11
2.5 Skrivet om högläsning inom demensvård.....	12
2.5.1 "Läskraft".....	12
2.5.2 Högläsning och kommunikation av Lotta Rosentröm.....	12
2.5.3 Alzheimer Poetry Project.....	13
3 Metod.....	14
3.1 Hermeneutik.....	14
3.2 Kvalitativ ansats.....	14
3.1.2 Film som verktyg för observation.....	14
3.1.3 Etiska aspekter.....	14
3.1.4 Urval.....	15
3.3 Genomförande.....	15
3.3.1 Diktläsningssessionerna.....	15
3.4 Bearbetning av materialet.....	16
3.4.1 Schematisk framställning.....	16
3.4.2 Analys.....	17
4. Resultat.....	18
4.0 Inledning.....	18
4.1 Anna.....	18
4.1.1 Anna -presentation.....	18
4.1.2 Hur Anna deltar.....	18
4.1.3 Anna upprepar ett mönster.....	20
4.1.4 Annas undantag.....	21
4.1.5 Sammanfattning Anna.....	22
4.2. Clara.....	22
4.2.1 Clara presentation.....	22
4.2.2 Hur Clara deltar.....	23
4.2.3 Sammanfattning Clara.....	25
4.3 Boel.....	25
4.3.1 Boel presentation.....	25
4.3.2 Hur Boel deltar.....	25
4.3.3 "Sånt här behövs"-Boels respons.....	272
4.3.4 Sammanfattning Boel.....	28
4.4 Doris.....	28

4.4.1 Doris presentation.....	28
4.4.2 Hur Doris deltar.....	28
4.4.3 Sammanfattning Doris.....	29
4.5. Sammanfattning av deltagarprofilerna.....	30
5 Diskussion.....	30
5.1 Metod.....	30
5.1 Forskarrollen.....	30
5.2 Metoden.....	30
5.3 Resultatet.....	31
5.4 Slutsats.....	32
5.5 Att gå vidare.....	33
6.Litteratur och referensförteckning.....	33
7 Bilagor	36
Bilaga 1:Blankett för medgivande.....	36
Bilaga 2 Dikter	39
Våran prost Gustav Fröding, ur Gitarr och dragharmonika, 1894.....	39

Förord

Tack till min handledare Per Henrik Holgersson!

Tack till min syster Aina Bigestans!

Det största tacket till Anna, Boel, Clara, Doris och Eva!

Sammanfattning

Fyra kvinnor med demensdiagnos har deltagit i fyra högläsningssessioner av dikter. Sessionerna har filmats. Syftet med studien har varit att observera deltagarnas reaktioner. Om dessa reaktioner kan vara uttryck för kasam, känsla av sammanhang. Filmerna har transkriberats till text. Kvinnornas reaktioner så som de uttryckts fysiskt, muntligt och verbalt har registrerats. Dessa har analyserats utifrån en kvalitativ ansats.

Demens är en pågående degenerering av hjärnans funktioner som kan skapa svårigheter att tolka och kommunicera med sin omgivning. Hos personerna i studien finns ett långt livs erfarenheter bakom demensdiagnosen.

Resultatet strukturerades i fyra individuella profiler med exempel från transkriptionen. De som hade mest verbal förmåga uttryckte sig mest synligt och verbalt. De gav uttryck för att diktläsningen var meningsfull och en positiv upplevelse. För de med mindre verbal förmåga kunde den främsta kvaliteten vara att den sociala situationen kring diktläsningen formade ett sammanhang.

Eftersom vi lever allt längre kommer också fler bli drabbade av demens. Det betyder att vi behöver utveckla metoder som underlättar för de demensdrabbade att tillhöra meningsfulla sammanhang. En logonoms kompetens i kommunikation, röst, pedagogik och repertoar kan bidra till att skapa förutsättningar för meningsfulla aktiviteter som ger livet innehåll.

Diktläsning behöver liksom all kommunikation anpassa sig efter mottagaren. Dikter kan i sina bästa stunder gestaltas som ordmusik vilket kan skapa sammanhang för alla som deltar. Det kan finnas anledning att utveckla former för den sortens gemenskap.

Nyckelord: Högläsning av dikt, poesiläsning, logonom, demensdiagnos, aktiviteter inom demensvård, kasam- känsla av sammanhang

1. Inledning

”Låt mig sitta i ditt minne
på en liten, liten pinne.
Och om pinnen brister,
laga den med Karlssons klister”

(barnramsa)

I slutet på 70- talet var jag 20 år och fick sommarjobb på långvården. De gamla låg i sexmannasalar. Vårdpersonalen benämnde inte personerna inte med namn utan rumsnummer och sängplacering. I korridorerna gick de gamla fram och tillbaka och alla bar likadana landstingskläder. De som inte kunde gå låg i sängarna och ropade. De kom i närheten av mänsklig kontakt när de blev tvättade, vända eller ombytta. Var inte den gamla dement när hon kom till långvården; så blev hon det; av bristen på stimulans. Personalen ägnade sig åt fysiskt arbete. Att ta hand om andras kroppar med sina egna kroppar.

På 80 -talet återvände jag till äldreboenden som ung skådespelerska och sångerska inom Stockholms Läns Landstings satsning ”Kultur i Vården”. Boende på institutioner och sjukhus skulle få underhållning och det enformiga livet på vårdinrättningen skulle brytas för en stund. Med erfarna musiker spelade jag ett stort antal musik och diktprogram på sjukhus och vårdboende. Jag fick lära mig den svenska sång och diktskatten, framförde sånger av Evert Taube, Jules Sylvain, dikter av Dan Andersson, Gustav Fröding och Nils Ferlin. Jag blev berörd av kontakten med de gamla när jag upplevde hur musiken gjöt liv i trista dagrum. Vi artister var tillfälliga besökare i en tillvaro som tycktes bestå av väntan. En väntan på att bli lagd, matad- eller på döden.

År 2014 finns inte långvård. Det heter äldreomsorg. Den utförs i hemmet av anhöriga och hemtjänst, och för de som får plats; på äldreboenden. Omsorgen ska inte bara tillhandahålla fysisk vård utan också erbjuda socialt innehåll och individuellt anpassat bemötande. Det finns äldreboenden som är anpassade för personer med minneshandikapp; demensdiagnos. Socialstyrelsen har formulerat nationella riktlinjer för demensvård:

”God omvårdnad och omsorg för personer med demens är personcentrerad. Viktigt att ge möjlighet till ett meningsfullt innehåll i vardagen”¹

Riktlinjerna visar på ambitionen att en person med demens ska få möjlighet att leva ett värdigt liv. Man ska ta hänsyn till personens livshistoria och på så sätt stärka individens identitet. Det visar också på att omvårdnaden riktar in sig på att inte bara ta hand om kroppen och det sjuka; det patogena (från grekiskan *pathos- lidande, upplevelse*) utan också vårdar det som är friskt, det salutogena (från latinets *salus- hälsa,*) och som ger mening i livet.

Grovt uttryckt kan man säga att i den uppgiftsorienterade vården är jobbet klart när patienten/ den äldre/ den dementa är tvättad, klädd, matad, och inrullad till ett dagrum; tills det är dags för nästa måltid eller sängen. Så kan vården se ut än i dag på sina platser trots nationella direktiv.

1

Men sakta skiftar vården till att bli mer relationsorienterad. Att ge innehåll till vardagen. Aktivitet och personcentrering. Det ställer krav på professionell kunskap om hur man kan ta reda på bakgrund, vanor, intressen, humör, känslor. Kultur. En relation uppstår inte utan kommunikation. Den relationsorienterade vården ställer krav på kompetens för att anpassa kommunikationen till vårdtagaren. Det betyder att man tar in kunskap utanför de traditionella vårdprofessionerna.

Vi lever allt längre och det innebär att fler blir dementa. Man räknar med att 30% av alla 80-åringar i Sverige kommer att drabbas av någon form av demens. (Götell 2012). Det betyder att behovet av kunskap, verktyg och metoder för att möta personer med demens ökar. Fler kommer behöva vård.

Demens kan vara en tillfällig kognitiv svikt. Demens kan också vara en diagnos på att hjärnans funktioner degenereras. Att förlora förmågan att bilda minnen är förluster som påverkar förmågan att göra tillvaron begriplig. Det blir svårt att skapa sammanhang. Det är svårt att tolka och göra sig förstådd. Det kan leda till frustration. Depression är inte ovanligt. Musik kan vara ett sätt att kommunicera med demensdrabbade. Musiken har bekräftad välgörande inverkan. Det musikaliska minnet kan finnas kvar när annat är glömt. Musik engagerar stora delar av hjärnan och sägs gå ”förbi ödelagda områden i hjärnan” (Ridder 2005) Det kan skapa en känsla av sammanhang att känna till en melodis förlopp. (Ruud 2002) Det visste man redan när vi på 80-talet uppträdde med Kultur i Vården. Men då som tillfälliga gäster. Inte som självklar del av vården. Här ska tilläggas att musik fungerar för många, men inte för alla. (Ridder 2005) Det finns personer som inte reagerar på musik eller aldrig haft någon relation till musik. Då får man använda andra kommunikationsformer.

Äldreomsorgen i Sverige står under kommunalt ansvar. Verksamheter bedrivs också av privata vårdföretag på uppdrag av kommunerna. Att erbjuda socialt innehåll har blivit ett konkurrensmedel i upphandlingsprocessen, där den som erbjuder bäst kvalitet till lägst pris vinner. Begreppet salutogen förekommer i anbuden. Man anställer personer utanför vårdprofessionerna för att organisera det sociala innehållet.

På så sätt återkom jag till äldrevården en tredje gång. Nu i uppdrag att arrangera kulturaktiviteter. Jag använder min kompetens som skådespelare, sångerska, och i synnerhet som logonom- pedagog i röstens och talets kommunikation. Logonomutbildningen² sker på Stockholms Musikpedagogiska Institut. Det är inte bara en geografisk placering att en pedagogutbildning i röst och tal anordnas av ett musikpedagogiskt lärosäte. Det talade språket har likheter med musik. Professorn i psykologi Diana Deutsch, benämner språk och musikhantering som ”kollegor i hjärnan”. En logonoms kompetens är bred. För att bli antagen till utbildningen krävs en grundutbildning i teater, musik och/ eller pedagogik, som adderas med pedagogisk utbildning i muntlig kommunikation. I denna ingår röst, tal, retorik, presentation, sång och tillika repertoar som består av en stor variation textmaterial. Dikt och poesiläsning är ett bland flera sätt att förankra och medvetandegöra språkljud. Logonomen får med sin samlade kompetens en beredskap för möten med åldersspann och även i situationer där det kan förekomma hinder i den verbala kommunikationen. Det pedagogiska uppdraget blir i mötet med demensdrabbade att möjliggöra begripliga sammanhang. När en kulturaktivitet är som bäst är den inte en envägs kommunikation. Istället för

²Logonomprogrammet 120 hp, www.smpi.se

underhållning och någon som tittar på när någon annan håller på så kan den bli ett interaktivt möte mellan subjekt.

Att musik, sång, högläsning, roliga historier och ramsor var uppskattat hade jag erfarit. Hur var det med poesi och diktläsning? Poesi kan ju vara ett fantasifullt hopkok av ord. Gick det att undersöka hur diktläsning togs emot? Kunde dikterna som innehåller både berättelser, musikaliska strukturer och ljud skapa ett aktivt deltagande? Kunde diktläsningen bilda sammanhang? Hur kan man fråga en person som har glömt det den varit med om efter några minuter?

1.1 Syfte

Syftet är att undersöka hur fyra personer med demensdiagnos deltar under högläsning av dikter.

1.1.2 Frågeställningar

Hur yttrar sig deltagandet? Är kommentarer och fysiska uttryck tecken på delaktighet i högläsningen? Kan dessa uttryck tolkas som att högläsningen skapar en känsla av sammanhang för deltagarna?

Deltagarna har minneshandikapp med olika svårighetsgrad. Det finns hinder för att göra verbala reflektioner över läsningen. Därför filmades fyra högläsningssessioner med ett urval dikter för fyra personer med demensdiagnos. Filmerna har sedan legat till grund för observationer gjorda utifrån en kvalitativ ansats.

2. Teoretiska utgångspunkter

2.0 Inledande sammanfattning

En högläsning av dikter är en kommunikativ situation. Uppsatsens teoretiska utgångspunkter inleds med att presentera några moderna kommunikationsteorier. Det går inte inte att kommunicera. Kommunikationen innehåller både en innehålls- och en relationsaspekt. En relation är ett sammanhang. En aspekt av hälsa är att uppleva en känsla av sammanhang, kasam. Demens är en degenerering av hjärnans funktioner som försvårar förmågan att kommunicera och skapa sammanhang. Ett sätt att ge förutsättning för känsla av sammanhang är att använda olika former av kulturella uttryck. Kultur är ett vitt begrepp som inbegriper många uttrycksformer. Musik har bekräftad positiv inverkan inom demensvård. Musik är ett ickeverbalt sätt att skapa sammanhang, ibland även för dem med kognitiv svikt. Språket har musikaliska kvaliteter. Den verbala kommunikationen följs åt av ickeverbala signaler. Effekter av högläsning är lite studerat. Två uppsatser presenteras som beskriver högläsning inom demensvård. Uppsatserna pekar på att både högläsning och poesi kan öka känsla av välbefinnande och gemenskap hos personer med demensdiagnos.

2.1 Kommunikation

”Jag säger inte det jag säger. Jag säger det som blir hört” Henrik Dybvad Larsen³

Den norska duon Per Jensen och Inger Ulleberg sammanfattar moderna kommunikationsteorier i boken ”Mellan orden” (2012). Allt levande kommunicerar. Budskap tas emot och uttrycks medvetet och omedvetet. Parallellt med budskap förmedlar vi relation.

³Citat ur ”Mellan orden” av Per Jensen och Inger Ulleberg, 2013

När människor kommunicerar med sig och sin omgivning sker många saker på samma gång. Det utväxlas information parallellt på olika nivåer och fram och tillbaka i cirkulära formationer.(Jensen, Ulleberg 2012)

Författarna refererar till Georg Batesons⁴ teorier som i sin tur påverkat psykoterapeuten Paul Watzlawick⁵ som formulerade ”fem axiom (självklara satser) för mänsklig kommunikation”⁶. Det första axiomet lyder: **Man kan inte inte kommunicera.**

Vi sänder och vi registrerar signaler till vår omgivning medvetet och omedvetet. Vi kan tolka budskap utan att avsändaren har haft avsikt. Den verbala kommunikationen människa till människa sker också med extralingvistiska signaler exempelvis kroppsspråk, gester, kläder. De paralingvistiska⁷ signalerna är de som följer sättet att behandla orden vi uttalar. Exempelvis styrka, tonfall, skratt, hummanden. (Backlund 2011) Det är inte bara **vad** vi säger utan också **hur** vi säger. I detta **hur** förmedlar vi vår relation till varandra. Watzlawicks andra axiom lyder: **Relationen föregår innehållet i kommunikationen.** Det finns alltså stora variationer i vårt sätt att kommunicera. Möjligheter och fallgropar. Ordet kommunikation kommer från latinets ”commun” gemensam, ”communicare”- göra gemensam. Tyvärr är inte alltid så fallet att det gemensamma uppstår. Vi uppfattar budskap utifrån vår referensram och den sammanfaller inte alltid med avsändarens. Vi kan ha olika avsikter, förväntningar, olika kulturella utgångspunkter. Vi kanske inte använder samma språk. Vi kan ha olika kognitiva förutsättningar för att skapa sammanhang. Som i mötet med demensdrabbade. För att kommunikation, det gemensamma ska uppstå behöver vi kunskap om hur den andre fungerar, i vilken värld den befinner sig och vilka former av språk den andre använder.(Edberg2002)

2.2 Känsla av sammanhang i en salutogen vård

Känsla av sammanhang, kasam, är ett begrepp som myntades på 70- talet av den israeliske sociologen Aron Antonovsky vilket fått inflytande på vård, socialarbete och omsorg. Antonovsky ställde frågan hur det kom sig att människor som upplevde det värsta, som befann sig i situationer som kunde skapa stor stress, ändå upplevde att de befanns sig vid god hälsa? Istället för att fokusera på det som gjorde oss sjuka, -det patogena⁸, ville Antonovsky undersöka det som höll människan vid hälsa; det salutogena⁹. I en intervjustudie med israeliska kvinnor i klimakteriet beskrev de sig vara vid god hälsa trots att de bar med sig förfärliga upplevelser av förintelsens koncentrationsläger. De uttryckte känslan av att befinna sig i sammanhang, Känsla Av SAMmanhang, vilket gav mening till deras liv. (Antonovsky 2005) Läkaren Christina Doctare gör en sammanfattning av Antonovskys arbete i essäsamlingen ”Kulturen och hälsan” (2008):

”Det som var gemensamt för de överlevande från koncentrationslägren som ändå verkade må bra, var att de hade bevarat ett inre rum och i detta inre rum lyckats skapa en känsla av sammanhang -och mening trots alla vidrigheter och ständiga hot mot överlevnaden. Antonovsky menade att det var det inre rummet som i grunden skapade förutsättning för att överleva.”(s. 71)

Denna inre känsla av sammanhang består enligt Antonovsky av tre delar: begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. De blir hälsobringande faktorer i situationer som av olika

⁴Georg Bateson (1904-1980)engelsk/amerikansk socialantropolog och biolog

⁵Paul Watzlawick (1921-2007) amerikansk psykoterapeut, författare

⁶”Pragmatics of communication” (Watzlawick; Bavelas, Jackson), 1967

⁷Para -från grekiska bredvid (Wessén, Våra ord och dess ursprung)

⁸Patogen från grekiskan *pathos- lidande, upplevelse och genesis* grekiska: *ursprung, uppkomst*, latin: *genus-släkte*

⁹Salutogen från latinets *salutis- hälsa, välfärd, genus-släkte* (Wessén, Våra ord deras ursprung och uttal ESSELTE, 1988)

skäl kan vara fyllda av stress. (Antonovsky, 2005) När våra funktioner avtar och vi blir beroende av andras omsorg kan vi alltså ändå känna oss vara vid hälsa om vi upplever sammanhang. Det blir en uppgift för vårdaren att arrangera tillvaron för vårdtagaren så den kan vara begriplig och hanterbar. Ett sätt är att använda en medvetenhet om kulturella faktorer.

”Kultur- gestaltning av mänsklig verksamhet” (Svenska Akademiens Ordlista 2012)

Kultur kan definieras brett. Mat, miljö, musik, bild, hantverk, konst, dans, litteratur, rörelse, umgängesformer, humor. Med allt som ingår i det vida kulturbegreppet går det att kommunicera och möta det levande och friska i människan. (Doctare 2008) Vid Karolinska Institutet har stressforskaren Töres Theorell, lett forskning om hur musik och kulturupplevelser påverkar vår hälsa. Personer fick välja mellan att se film, delta i kör, eller lyssna på musik. Förutom att försökspersonerna uttalade sig positivt om upplevelsena visade också salivtest hos försökspersonerna att serotoninhalten¹⁰ hade ökat hos personerna. (Theorell, 2009)

2.3 Demens

2.3.1 Demensdiagnos

Demens kommer från latinets *de* bort, från och *mens*, förstånd, sinne. Demens är ett samlingsbegrepp för över 70 diagnoser. Perceptionen; hjärnans förmåga att bearbeta information och stimuli är ansträngd och försvagad. Kognitiv svikt kan vi alla råka ut för. Ett tecken på att hjärnan är utarbetad, eller utsatt för stress. När vi är berusade, förälskade eller stressade kan vi vara med om kortslutning i sambandscentralerna. Att gå runt med nycklarna i handen och letar efter nycklarna. Eller att stå i en butik utan att minnas hur man kom dit. När det blir svårt att bilda ord av det vi läser. Demensen kan vara tillfällig och svårartad som efter en stroke. Men när symptomen kvarstår i över sex månader blir det aktuellt med en demensutredning. Denna kan utföras på vårdcentraler av sjukhus och läkare, samt fortsätta på sjukhusens minnesenheter. Utredningen innehåller kartläggning av patientens sjukdomshistoria, man intervjuar anhöriga, bedömer fysisk och psykisk status, gör kognitiva test, blodprov, hjärnan undersöks i datortomografi. (Svenskt Demenscentrum, 2013) De vanligaste diagnoserna är Alzheimers sjukdom som kan uppstå redan i medelåldern; vaskulär (blodkärls-) demens, frontallobs demens, Lewy Body. Det finns också demensliknande symptom som uppstår vid sjukdomar som Parkinsons och alkoholrelaterad demens. Det är inte ovanligt med flera diagnoser samtidigt.

Demens är inte en självklar följd av åldrande. Det är ett sjukdomsförlopp, en pågående degenerering av hjärnans funktioner. När vi lever allt längre finns också risken för att drabbas av någon demensform. Det finns siffror på att så många som 30% av alla 80 åringar i Sverige drabbas. (Götell, 2012, Svenskt Demenscentrum, 2013)

Konsekvensen av demenssjukdomen är att världen kan bli svår att tolka. Det blir svårt att genomföra ens enkla vardagssysslor. Att planera. Det blir svårt att förmedla sig. Det kan leda till frustration, oro och ångest. Depressioner är vanligt hos dementa. Det är inte bara minnessvårigheterna och de kognitiva svårigheterna som gör tillvaron problematisk för personen och omgivningen. Det är också det förändrade beteendet som kan yttra sig i rastlöshet, apati, depression, eller i utåtagerande oro och aggressivitet (Om demens, Lannfelt, 2002) Man delar in demensen i tre stadier: **Mild demens** Symptomen är tydliga men med lite

¹⁰Serotonin: en signalsubstans i hjärnan vars uppgift är att överföra impulser till nervcellernas ändar, synapser. Serotonin påverkar vår förmåga att känna lugn, tillfredsställelse. (Sjödén, 1995)

stöd från sin omgivning klarar den sjuke sin vardag. **Medelsvår demens** den sjuke är i behov av daglig hjälp, ofta även från offentlig vård och omsorg. **Svår demens** Hjälpbehoven är omfattande och den sjuke kan inte lämnas utan tillsyn. (Svenskt demenscentrum 2013) I det sista stadiet kan personen ha svårt för att äta själv och att röra sig.

2.3.2 Att fördröja demensens verkningar med stimulans

Den friska hjärnan skiljer sig från den skadade. Hjärnan har likväl en plasticitet-föränderlighet genom hela livet. Även vid demenssjukdom. Hjärnan arbetar i ett komplext samspel mellan nervsystem och övriga kroppsliga funktioner. Det finns över hundra biljoner nervceller som i sin tur är sammanlänkade och vardera har tiotusen förbindelser med andra neuroner. (Havnesköld, Risholm Mothander 2002) Förbindelserna sker med hjälp av signalämnen som exempelvis acetylkollin, serotonin, dopamin. Att tillföra bromsmediciner påverkar hjärnans kemiska sammansättning och signalsubstansernas effekt. Bromsmedicinerna hämmar; men botar inte demensens framfart. Man fördröjer också demensen med stimulans. Att ha tillgång till sociala kontakter och aktivitet. Detta kan ingå i det som kallas ”icke-farmakologiska metoder”. (Götell 2012)

Därför beskriver man vikten av individuellt formad stimulans i de nationella riktlinjerna för vården av demensdrabbade. Genom att ta hänsyn till personens tidigare intressen kan minnen väckas, som stärker identiteten. Även om korttidsminnet sviktar, det som hände för fem minuter sedan är bortglömt; kan man väcka reminescens-(hågkomst). Personen kan få kontakt med sin livshistoria. Reminescensmetoden heter sålunda en metod för att stimulera sinnen genom exempelvis musik, föremål, bilder, sagor, ramsor, mat. (Isaacs, Wallskär 2004). I en salutogen vård försöker man erbjuda en meningsfull tillvaro med socialt umgänge och delaktighet. Eller att få tillgång till kulturaktiviteter som högläsning, konst, dans eller musik. Listan kan göras lång på vad som skulle kunna vara stimulerande aktiviteter som ger ett livsinnehåll. (Vardalainstitutet, Svenskt Demenscentrum, Alzheimerfonden)

Utifrån graden och sortens demens påverkas språkförmågan och det kan vara svårt att göra sig förstådd och förstå andra. Vid Alzheimer har språkvetare beskrivit förändringarna i tre stadier: I det första stadiet är det små förändringar, med svårigheter att hålla ihop ett sammanhang och att använda abstrakta ord. Det andra stadiet karaktäriseras av att det blir svårt att återberätta ett skeende, personen börjar använda tomt tal och ord som inte har relevans i sammanhanget. I det tredje stadiet kan personen haka upp sig och använda ord som kan upprepas hur länge som helst. (Ekman, 2002) Men det är inte ovanligt att en person som befinner sig i tredje stadiet ändå har förmågan att sjunga sånger med både melodi och mindre eller större delar av text och upprepa rim och ramsor som finns lagrade sedan barndomen i långtidsminnet. (Fagius 2001) Musik blir ett sätt att skapa sammanhang. Förutsägbarheten, att veta vad som ska komma skall i melodin kan mildra en oro och skapa en känsla av att kontrollera en annars osammanhängande tillvaro. (Ruud 2002)

2.4 Musik och språk

Det är skillnad och det finns likhet mellan musik och språk. Musik och språk är ljud som bearbetas av hjärnan. Språk har musikaliska grundelement. Ljud, rytm, klang, melodi. Våra första möten med poesi sker när vi är barn med ramsor, nonsensrim och sånger. Den ryska poeten Olga Sedakova går ännu längre i sitt resonemang och menar tom att poesi är vårt första språk:

”-Poesin är besläktad med barnets joller. Språket är inte bara förknippat med intellektet utan också med kroppen. Vi framställer ljud med läppar, svalg och tunga långt innan vi kan uttala ett

enda ord”¹¹

De hjärnorna som styr musik och språkförståelse överlappar varandra. I en artikel med rubriken ”Tala i toner” ur tidningen Språk benämner professorn i psykologi Diana Deutsch relationen mellan musik och språk som ”kollegor i hjärnan” (Deutsch, 2011) Hjärnan består av två halvor, hemisfärer. Tidigare forskning beskrev halvorna som om de hade separata funktioner. Att musikkbearbetning, kreativitet, samt emotionell förmåga satt i höger hjärnhalva och språkbearbetningen liksom det logiska tänkandet; var placerad i den vänstra. Så sent som på 1990 talet reviderades uppdelningen. Deutsch berättar att kanadensiska forskare beskrivit ett mer komplext samarbete mellan hjärnhalvorna genom neurala nätverk. Att när vi sjunger är den vänstra sidan i hög grad aktiverad. När språkmelodin; prosodin; blir känslomässigt laddad är högersidan engagerad. (Deutsch, Ridder, Fagius) Många av de områden med specifik språkbearbetning sitter nära de områden som är specificerade på musikkbearbetning. (Jederlund 2011) Deutsch skriver vidare att vår tidigaste kommunikation är musikalisk till sin natur. Innan ljuden blir till ord känner spädbarn igen sin mammas prosodi.¹² Våra första möten med poesi sker när vi är barn med ramsor, nonsensrim och sånger. (Deutsch, 2011) Kärt barn har många namn. Poesi, lyrik, dikt, ramsa. Ordet poesi härstammar från det grekiska *poesis*; skaldekunst; *lyrik*- sångbar poesi, från det grekiska ordet ”*till lyra*”(Bergsten 1994)

2.5 Skrivet om högläsning inom demensvård

2.5.1 ”Läskraft”

Högläsning rekommenderas som aktivitet i vården av demensdrabbade¹³ Förutom att få tillgång till det skrivna ordet för den som har svårt att läsa; kan det bli en umgängesform som väcker samtal, minnen och känsla av gemenskap. Centrum för Lättläst startade projektet ”Läskraft”¹⁴ som utbildat och inspirerat över tusen personer till att läsa högt för personer i demensvård. Efter fyra år har det blivit en permanent landsomfattande verksamhet. Slutrapporten som publicerades 2013 visar på många positiva exempel och citat vilka beskriver glädjefyllda stunder hos deltagare och högläsare. Projektledaren från Centrum för lättläst, Catharina Kågberg säger i en intervju i nättidningen Framsidan¹⁵:

”I dagsläget finns det ingen forskning som direkt kan backa upp resultaten. Men all erfarenhet pekar på de goda effekterna. Catharina Kågberg möter också anhöriga som talar om högläsningen som ett nytt sätt att kommunicera”. Framsidan 02042012

Forskningen kring effekterna av högläsning och poesi är alltså ännu i sin linda. Men det går att finna åtminstone två uppsatser som liksom denna studie; använt film som metod för att undersöka effekten av högläsning. En svensk studie av prosaläsning och en amerikansk studie av poesiläsning.

¹¹ur intervju Dagens Nyheter 20120420

¹²Prosodi, från grekiskan *pros*, till och *ode*, sång. Stavelsers längd, styrka, tonhöjd o hörbarhet. (SAOL 1986)

¹³Vårdalainstitutet, en nationell miljö för forskning och utveckling inom vård- och omsorgsområdet i nära samverkan mellan universiteten och huvudmännen för vård och omsorg. www.vardalainstitutet.se

¹⁴Läskraft är ett samarbete mellan Centrum för lättläst, landets bibliotek, Studieförbundet Vuxenskolan och Svenska demensförbundet samt äldreboendet Hattstugan.

¹⁵Framsidan är en nätbaserad tidning som ges ut av Kultur i Väst, en förvaltning i Västra Götalandsregionen

2.5.2 Högläsning och kommunikation av Lotta Rosenström.

Den svenska magisteruppsatsen från 2008, ”Sån kärlek har man aldrig varit med om”¹⁶Uppsatsen utgår från teorier om kommunikation. Syftet med studien var att undersöka skillnaderna i reaktionerna hos en grupp demensdrabbade personer under högläsning av originalversionen av Alexander Dumas roman Kameliadamen och en lättläst variant med bildillustrationer. Högläsningstunderna filmades. Författaren är kritisk till att filmningen blev fysiskt påträngande, att studiegruppen var något för liten och för heterogen för att kunna dra absoluta slutsatser. Men hon konstaterar att vissa delar av den lättlästa versionen följdes mer koncentrerat, också tack vare illustrationerna som fängade deltagarnas uppmärksamhet. Det var också uppenbart att högläsning var stimulerande, väckte minnen och känslor och att högläsarens sätt att läsa och att interagera hade stor betydelse. Högläsningen var också ett avbrott i en monoton tillvaro för de äldre. En vinst, menar Rosenström; var stunden av kontakt:

”Men den viktigaste ingrediensen i högläsningen är trots allt högläsaren, som anpassar läsningen efter deltagarna, som skapar kommunikation och samvaro kring texten, som gläds åt att få ett gensvar med ögonkast, nickar och leenden från den som lyssnar.” s.81 (Rosenström)

2.5.3 Alzheimer Poetry Project

Sjuksköterskan Lynn Green har i en masteruppsats¹⁷ observerat poesiläsning med poeten Gary Glazer i Alzheimer Poetry Project i USA¹⁸. Syftet med studien var att undersöka om poesi kan vara en aktivitet som ökar livskvaliteten för personer med minneshandikapp. I Alzheimer Poetry Project använder Gavin Glazer en form som präglas av interaktivitet. Glazer läser dikter som deltagarna förmodats lärt sig i barndomen och som tillhör en gemensam amerikansk kanon. Glazer använder sig av en ”call och respons” metod. Han läser före några rader ur kända dikter och publiken härmar och läser med. Diktläsningen kan också leda till samtal. I Glazers sessioner ingår att deltagarna skriver en dikt tillsammans. För att observera Glazers arbete med deltagarna har Green har filmat en session med åtta deltagare. Hon har använt en kvalitativ ansats och en fenomenologisk metod i bearbetningen av observationerna som utgått från en vårdteori; ”The theory of human caring” av Jane Watson. En viktig del av den vårdande situationen är ömsesidighet; ”transpersonal caring relationship” (Green s. 8) Parterna blir subjekt på en gemensam mötesarena. Genom poesiläsningen skulle personerna som befinner sig i en vårdssituation ges möjlighet att uttrycka sig själva inför en mottagare och på så sätt bli stärkta i självkänsla. Poesin öppnar också för reminiscence (hågkomst) och blir utgångspunkt för kommunikation. Green gör observationer av verbala, ansikts- och kroppsliga uttryck. Hon konstaterar att underlaget; en session och en poet; är något för litet. Men att det verkar som om poesistunderna innehöll ömsesidig kontakt, stimulans och glädje och därför kan vara meningsskapande.

”Can a poem inspire a reconnection with self? Can a poem bring people together in a meaningful way? The findings in this research declare a resoundingly poetic yes.” (Green s. 52)

Gavin Glazer framträder med Alzpoetryproject i USA, Australien, Sydkorea, Polen. I Tyskland har poeten Lars Ruppel ¹⁹adapterat konceptet och lär ut poesiläsning till ungdomar

¹⁶Lotta Rosenström, Institutionen för social hälsa, Stockholms universitet, 2008

¹⁷OBSERVATION OF BEHAVIORS AMONG MEMORY IMPAIRED ADULTS DURING A POETRY READING

Submitted to the School of Graduate Nursing In Partial Fulfillment of the Requirements For the Degree of Master of Science in Nursing By Lynn Green, Indiana Wesleyan University Marion, Indiana, December, 2009

¹⁸www.alzpoetry.com

¹⁹www.larsruppel.de

som framträder på äldreboenden. Det är tecken på att det över världen pågår försök till att finna och utveckla metoder i mötet med dementa. Att konstnärliga former som poesi kan vara ett sätt att skapa meningsfulla kontakttillfällen där personer med demenssjukdomar kan vara aktiva, kompetenta och skapande.

3 Metod

3.1 Hermeneutik

Hermeneutik är kortfattat en vetenskaplig forskningsriktning som syftar på att skapa förståelse av mänskliga uttryck genom att tolka dem. Hermeneutik är också en metod i hur man kan tolka uttryck utifrån en förförståelse. Denna förförståelse artikuleras och omvärderas under forskningsprocessen. Den hermeneutiska forskaren är således inte ”ren” från känslor, tidigare erfarenheter eller relation till det som studeras. Den hermeneutiska hållningen kan växla mellan helhet och detaljer. Målet är inte att få fram en objektiv sanning. Målet är snarare att skapa en förståelse. (Patel, Davidson 2011) Förståelsen inbegriper hur forskaren ser på sitt eget sätt att se. (Ödman 2007)

3.2 Kvalitativ ansats

Syftet med studien är att undersöka hur personer med demensdiagnos deltar i högläsning av dikter inom ramen för kulturaktiviteter på ett äldreboende. Ansatsen är kvalitativ.

”Ordet kvalitativ kommer från latinets *qualitas* som betyder egenskap, beskaffenhet. Att en metod är kvalitativ innebar att den handlar om hur man ska karaktärisera något -hur man ska gestalta det” (Larsson 2009).

Hur man beskriver och vilket perspektiv man använder när man studerar en företeelse får betydelse för gestaltningen. I denna studie är det hur observatören uppfattar reaktioner hos fyra personer under fyra arrangerade sessioner av diktuppläsning. Om reaktionerna kan tolkas som tecken på delaktighet i diktläsningen.

3.1.2 Film som verktyg för observation

Demensen påverkar minne och språk. En intervju kan vara svår att genomföra med den som glömt vad som hänt fem minuter tidigare. Därför filmades diktläsningen. Att använda film som metod för observation följer liknande studier av kommunikationssituationer med dementa, de tidigare nämnda av Rosenström och Green. Sjukgymnasten Eva Götells forskning av kommunikation med demensdrabbade baseras också i hög grad på filmade observationer. (Götell 2003)

3.1.3 Etiska aspekter

Att filma personer som inte säkert uppfattar sammanhanget, att fråga någon med minneshandikapp om ett deltagande ställer krav på etik. Här finns en sårbarhet och personerna behöver skyddas för att inte försvarslost bli exponerade. Studien har följt Vetenskapsrådets²⁰ forskningsetiska riktlinjer som framställer fyra huvudkrav: Informationskrav, samtyckeskrav, konfidentialitetskrav, nyttjandekrav. **1. Informationskrav:** Personerna blev först tillfrågade om de ville delta i filmade diktläsningar, i vilken ingår frivillighet. De kunde också lämna dikt-sessionerna närhelst de ville. **2. Samtyckeskrav:** Med hänsyn till kvinnornas nedsatta

²⁰Vetenskapsrådet (www.vr.se) formulerar riktlinjer för forskningsetiska riktlinjer. Uppsatsen ingår i en grundutbildning och därför ansvarar lärosätet, SMI, Stockholms Musikpedagogiska Institut för att riktlinjerna följs.

minnesfunktioner delgavs också kvinnornas anhöriga och talesmän information om studien. De gav skriftligt och muntligt tillstånd innan filmningen påbörjades.

²¹**3. Konfidentialitetskrav:** Platsen och personernas identitet garanterades anonymitet.

Deltagarnas namn är fingerade och kallas Anna Boel Clara Doris **4. Nyttjandekrav:** det filmade materialet skulle inte visas för någon annan än författaren. Författaren skall också inom tre år efter studiens slut förstöra det filmade materialet.

3.1.4 Urval

Uppläsaren av dikterna är känd för deltagarna. Hon är benämnd som U. Deltagarna är vana vid att U arrangerar sångstunder och högläsningar. Hon leder sessionerna, läser och presenterar dikterna, filmar och författar uppsatsen. Fem kvinnor tillfrågades och svarade ja till att medverka. En kvinna togs bort från studien då hennes tillstånd försämrades. Deltagarna är födda och uppvuxna i Sverige. De har varvat yrkesarbete med familjeliv. Alla är mödrar och tre har barnbarn. Tre har tagit studentexamen. Två har någon form av högskoleutbildning. Två är födda på tjugotalet, en på trettioalet och en på fyrtioalet.

Deltagarna valdes eftersom de tidigare visat positivt gensvar för musik, sång och dans samt en gemensam referensram av sånger och författare. Under sångstunder och högläsningar som U arrangerat hade kvinnorna sjungit med och visat kännedom om svenska visor, schlagers, psalmverser och barnvisor. De hade fyllt i ord under högläsning av dikter av författare som Dan Andersson, Gustav Fröding, Nils Ferlin och Erik Lindorm. Dessa diktare blev underlaget för urvalet i uppläsningarna.

Dikterna skulle tänkas vara kända eller lätta att förstå för deltagarna. Dikterna skulle ha starka rytmiska kvaliteter. Rim kunde skapa en förutsägbarhet i vilka ord som komma skulle. ”Ostprost”, bonde-onde, ”rymmer-skymmer, ljus- hus”. Stommen i urvalet blev därför Gustav Frödings ”Våran prost”, ”Pär Lagerquists”, ”Det är vackrast när det skymmer” Erik Lindorms ”Lyckans minut” och ”Den rätte”.

Den orimmade dikten skulle inte vara belastad med för många metaforer utan uttrycka konkreta bilder, en i taget. Barbro Lindgrens ”Nu föds ett barn”, ”Gråt inte för att jag är död”, Bo Setterlinds ”Sagan om humlan”

En dikt, ”Nebukadag och Nebukanatt” av Lennart Hellsing representerade rimmad dikt med nonsensinnehåll. U använder sig av sin kompetens som skådespelare och logonom. Hon har ambitionen att tala tydligt, hörbart, att lyfta fram språkljud, rim och rytmiska kvaliteter i texterna.

3.3 Genomförande

3.3.1 Diktläsningssessionerna

De fyra uppläsningarna skedde på förmiddagen vid elvatiden under en vecka, ti- lö, med uppehåll på fredagen när U hade uppdrag på annat håll. Sessionerna varade mellan 20 och 35 minuter och försiggick i ett vardagsrum på ett äldreboende. Det fanns inga andra personer i rummet, dörren hölls stängd för att genomföra diktläsningarna ostört. Två kameror i rummet med knappt två meters avstånd till deltagarna skulle göra det möjligt att följa varje individ. Sessionerna blev olika men inledningen följde ett mönster. Alla samlades i rummet. Sessionernas inledning följer ett mönster. Deltagarna slår sig ned i soffor och stolar. De sitter orörliga och följer U med blicken. U rör sig i rummet; hon pratar om vad hon gör; arrangerar kameror, tar fram papper. Till slut sätter hon sig ned framför deltagarna och hälsar välkommen till ”Dagens Dikt”. U sjunger refrängen ur Ulf Peder Olrogs sång ”Violen från

²¹Se bilaga blankett för medgivande

Flen”.

”Köp en Hjalmar Gullberg, eller Vilhelm Moberg

men köp den av Violen från Flen.

Prosa och lyrik, kanske dramatik, får Ni av Violen från Flen”

(Ulf Peder Olrog, Violen från Flen ur Rosenbloms visor, 1956)

Sången var tänkt som samling inför diktläsningen. U valde sedan dikter ur materialet. I rummet fanns ett antal diktantologier i beredskap för infall. De kom väl till pass när Doris gav förslag på dikter.

3.4 Bearbetning av materialet

3.4.1 Schematisk framställning

Det gavs utrymme för impulser och infall, sessionerna blev olika till innehåll och längd. Två av dikterna lästes varje session. Under tisdagen tillkom en rad barnrim som gjorde sessionen till den längsta, 35 minuter lång. Lördagen var den kortaste sessionen.

Hur lång tid det gått på sessionen är markerad med kursiv stil, före eller efter en dikt.

De dikter som finns representerade i exemplen är markerade med fet stil.

Tisdag 35 minuter 21 min dikt 15 min barnramsor	Onsdag 30 minuter Violen från Flen, /sång/	Torsdag 30 min Violen från Flen, /sång/	Lördag 18 min Violen från Flen, /sång/
1 Våran prost	1 Det är vackrast <i>försök till samläsning</i>	1 Det är vackrast	1 Lyckans minut 2 Lyckans minut- rytmisk läsning <i>orden</i> <i>utbytt till "da-daj"</i>
2 Det var dans bort i vägen/ sång/ <i>0432 Doris telefon ringer</i> <i>Boel letar plånbok,</i>	2 Det är vackrast 0334	2 Moln <i>0725</i> <i>Clara lämnar rummet</i> <i>Anna lämnar rummet</i>	3 Våran prost <i>Clara lämnar rummet</i>
3 Sagan om humlan	3 Lilla Hand <i>0443</i>	3 Längst inne i mitt huvud	4 Gråt inte för att jag är död 5 Gråt inte för att jag är död <i>Clara kommer</i> <i>tillbaka</i>
<i>0724 :</i> 4 Nebukadag och Nebukanatt	4 Det luktar litet barn här 5 Det luktar litet barn här 0706	<i>1400</i> 4 Sagan om humlan	6 Det är vackrast när
<i>0850</i> Är du kär i mig ännu Claes Göran?/ <i>Sång/</i> <i>1042:</i> 5 Den rätte <i>1130 Boel går ut för att</i> <i>hämta plånbok</i>	<i>0806 Anna går</i> 6 Lyckans minut <i>1040</i>	5 Det luktar litet barn	7 Diktarna kring det runda ordet
<i>Boel kommer tillbaka</i>	<i>1424</i>	6 Nu föds ett barn	8 Den rätte

1220 6 Det är vackrast när 7 Hänryckning 1654 9 Det är vackrast när..	6 Våran prost 1603	1552	Clara går
10 Hittepå dikt <i>Alla dricker och skålar</i> 11 Violen från Flen, <i>sång</i>	2014: 7 Sagan om humlan	1651 7 Lyckans minut <i>Anna kommer tillbaka och går</i> <i>Clara kommer tillbaka</i>	9 Nebukadag och Nebukanatt
2200 Barn ramsor: Pelle plutt. Jag vill sitta i ditt minne, Anna panna, Ole dole doff , Det satt två fåglar , Poesialbumsrim: Du är rosen jag är törnet, Jag vill sitta i ditt minne.. Uppå vår gamla gård, Faderittan	2134 8 Nebukadag och Nebukanatt 9 Nebukadag och Nebukanatt	8 <i>Doris läser</i> Epilog 2245 9 Helgdagskväll i timmerkojan <i>Clara går</i> , 2810	<i>Sång</i> Violen från Flen
	2331: 10 Den tänkande Lantbrevbäraren 2634: 10 Hittepådik	3041 9 Våran prost	

3.4.2 Analys

Filmerna transkriberades till text i form av två spalter. I vänsterspalt skrevs dikterna ner tillsammans med Uppläsarens kommentarer. I högerspalt noterades deltagarnas agerande. Hur betedde sig varje deltagare under diktläsningen? Vilka verbala och ickeverbala signaler gick att uppmärksamma? Vad kunde tolkas som att deltagaren var involverad i diktläsningen?

Verbala kommentarer: Under diktläsningen eller efter. Frågor, påståenden, förslag, berättelser. Riktade till Uppläsaren, sig själv, ovisst, eller annan deltagare.

Läste någon med i texten, ljudligt eller ohörbart med läpprörelser.

Ickeverbala muntliga reaktioner: Skratt, gråt, suckar, fnys, hmmanden

Blickriktning: Var höll deltagaren blicken? Mot Uppläsaren, ut i rummet, fönstret eller annan deltagare?

Mimik: Leende som föds eller dör, rynka pannan, grimasera, blunda

Rörelser, gester, med huvud, händer, armar, bröstorg, fötter

Förflyttningar

Sittställning

Interaktion med de andra deltagarna

”Plock” med kläder, hår, saker

Lämnade någon rummet? När?

Uppläsarens beteende

Uppläsaren finns med på bild i tisdagens och torsdagens film. De övriga dagarna går det att höra hur U modulerar rösten med hjälp av röstläge, dialekter, tempo och volym i diktläsningen. Hennes kommentarer, hennes frågor och hur hon speglar deltagarna med skratt

eller att upprepa kommentarer.

4. Resultat

4.0 Inledning

Det finns en person med livshistoria bakom demensdiagnosen. Därför strukturerades observationerna till fyra individuella profiler med utdrag ur läsningen.

Deltagarna presenteras i turordning utifrån hur synlig respons de visar i filmerna.

Anna har minst verbal förmåga. **Clara** svarar kortfattat. **Boel** svarar både verbalt och fysiskt.

Doris responderar främst verbalt och kopplar dikterna till sitt liv.

Två dikter förekommer i varje session; ”Våran prost” och ”Det är vackrast när det skymmer”.

De bildar grundmaterialet för exemplen. Det finns också två exempel ur barnramsor samt ett ur ”Helgdagskväll i timmerkojan”. Doris ger en kommentar till ”Den tänkande brevbäraren”.

Eva, den femte kvinnan som utgick ur studien, finns noterad vid två tillfällen.

Varje deltagare presenteras kort.

Exemplen är strukturerade två spalter.

I vänsterspalten U, Uppläsarens läsning, kommentarer, läten och rörelser.

I högerspalten deltagarnas läten, kommentarer och aktiviteter.

Rörelser och läten är skrivna i kursiv stil. Verbala kommentarer i normal stil.

4.1 Anna

4.1.1 Anna -presentation

Annas demens är medelsvår. Annas språkförmåga är en konsekvens av Alzheimers sjukdom. När Anna uttrycker sig är det en blandning av ord och ordliknande ljud som hon nyanserar med tonfall. Hennes verbaliseringsförmåga är präglad av afasi²² Hon uttrycker sig sällan i mer än två sammanhängande meningar. När Anna berättar kan hon använda flera ord i sammanhang som är svåra att tolka. Det går att uppfatta ett känsloläge. Hon gestikulerar för att understryka det hon säger. Hon är musikalisk, dansant, sjunger med i de flesta melodier, ibland med enstaka ord. Hon är rörlig utan behov av fysiska hjälpmedel. Hon kan uppvisa ett rastlöst beteende, vandra fram och tillbaka i korridorerna. Under musikstunder som anordnas på boendet är hon aktiv och lämnar sällan rummet. Hon har inte förmågan att själv knyta sina skor. Hon är omkring 70 år.

4.1.2 Hur Anna deltar

Dörren är stängd i vardagsrummet. Deltagarna sitter i en halvcirkel i väntan på att något ska börja. Anna följer liksom de andra Us förehavanden med blicken. I inledningen av samtliga sessioner sitter Anna stilla med blicken mot Uppläsaren eller när någon deltagare säger något. På tisdagen och onsdagen är Anna klädd i dunjacka med dragkedja. Tisdagens första dikt är ”Våran prost”.

EXEMPEL 1 Anna, Tisdag, inledning

²²”Afasi är en störning i hjärnan som försvårar förmågan att genom språk eller skrift kommunicera med omvärlden. Afasi är relativt vanlig hos personer som insjuknar i stroke och kan även uppstå genom traumatisk hjärnskada, tumör eller infektion i hjärnan och vid demenssjukdomar.” (www.hjärnfonden.se)

<i>U sitter på stol framför deltagarna, huvudet böjt ner mot högen av papper framför sig.</i>	<i>Anna sitter på en stol bredvid Doris som sitter en meter till vänster om U. Anna sitter rak i ryggen, med händerna på knäna. Blicken riktad till höger, mot U, antydande till leende.</i>
<i>U huvud upp från papper</i> U: -Då så. Välkomna till dagens dikt! U riktar blicken i turordning, Doris, Anna, Clara, Boel:	<i>Anna lutar sig tillbaka, benen i kors, händerna i knät, fingrar flätade i varandra. Blicken riktad på U.</i>
-Jag ska börja med en dikt som jag troooooor ni kan. Av Gustav Fröding. Och den heter.. ändrar rötsten till värmländsk dialekt: -Våran prost	Anna:-Jaaa.

När U tar ögonkontakt med Anna ler hon, när U släpper ögonkontakten verkar Anna släppa uppmärksamheten på läsningen.

”Våran prost” är en ordrik dikt omkring två minuter. Det kan vara för mycket för Annas förmåga att skapa sammanhang. Efter halva dikten flackar Anna med blicken, hon ler inte längre, huvudet böjt och blicken riktad in mot jackan, hon försöker få upp dragkedjan. Hon växlar mellan att hålla blicken mot Uppläsaren och ut i rummet. Hon uttrycker inga reaktioner när de andra skrattar. Hon är inte delaktig i det som sker i rummet.

EXEMPEL 2 Anna Tisdag ”Våran prost”

U: Han lever som viiii och dricker sitt kaffe med halva i som viii <i>sänker tonläget, på värmländska:</i> Men annat är det vid helgen	<i>Annas blick går från U, flackar med snabba ögonrörelser åt sidorna till rakt fram</i> <i>Småleende -Mmjaa</i>
Så fort han fått prästrocken på vi andra känna oss ynkligt små, men prosten likasom växer för då är han prost till topp, nej från topp till tå, med stort pastorat med annexer <i>U riktar sig mot först Doris sen Anna</i> Jag glömmar väl aldrig i all min dar <i>U riktar sig mot Boel, Clara</i> hur vördig han var här om sistens i kappan och kragen hur världens barn han han malde i kvarn och läste för köttet lagen!	<i>Blick ner släpper leendet</i> <i>Doris fyller i: -från topp till tå</i> Anna :A hm <i>Anna ler</i> <i>Anna slutar le, lutar huvudet åt sidan</i> <i>Anna lutar sig bakåt i stolen, handen innanför dunjackan, som om det kliar på axeln, blick rakt ut i rummet</i>

Och prosten grät- tacka för det <i>U sänker röstläget:</i> ...han talte om yttersta dagen!	Clara: Usch!
<i>U härmar: Ussch! skratt</i>	<i>Clara, Doris, Boel skrattar</i>
	<i>Anna skrattar inte, blick ner, drar upp dragkedjan på jackan</i>

I slutet på dikten ser Anna upp på Uppläsaren. Anna tycks uppmärksamma att U harklar sig, drar ner på tempot på orden och markerar en slutfas.

EXEMPEL 3 Anna uppmärksammar slutfas, Tisdag "Våran prost" forts.

forts ..när prosten <i>U harklar sig</i> klarade strupen och sade Välkomna till smörgåsbordet och supen!	<i>Anna tittar upp på U, händerna drar i ändarna av dragkedjan på jacka</i>
---	---

"Barnramsor är vårt tidigaste möte med poesi" skriver Diana Deutsch. På tisdagen när diktläsningen pågått i 20 minuter tillkom en svit barnramsor. Ramsor, liksom sånger som man lärt sig i barndomen finns ofta kvar i minnet långt upp i åldrarna och trots minneshandikapp. Doris uppmärksammade samlingen "Pelle Plutt" som låg på en stol. U bejakade Doris initiativ och läste då ramsor ur boken och ramsorna "Ole dole doff" samt "Två fåglar på en gren" utantill. Under ramsorna är alla i rummet aktiva med skratt, de läser med och kommenterar. Också Anna. Hon följer ramsan Ole Dole Doff med munrörelser och skrattar. Anna riktar sig till Clara och kommenterar med ord relevanta för sammanhanget.

EXEMPEL 4 Anna Tisdag, är delakig under barnramsor

U:- Det satt två fåglar på en gren och pissa fotogen sen flög dom till en annan gren och sket en tegelsten	<i>Anna blick på U skratt</i>
<i>U skrattar</i>	<i>Clara: Isch</i>
	<i>Anna skakar på huvet</i>
	<i>Boel: -Det var en ovanlig dikt Doris: det är makabra grejer du kan Anna: blick på Clara: -Det är som ett litet lttt barn .. det där</i>

4.1.3 Anna upprepar ett mönster

På onsdagen sitter Anna rakt framför U. Hon är också denna dag klädd i dunjacka med dragkedja. I början av sessionen ler Anna, hon riktar sig mot den som talar. När Doris ställer frågan om de andra blir störda av att hon, Doris, läser med i texterna, riktar Anna kropp och

blick mot Doris.

EXEMPEL 5 Anna Onsdag början av sessionen, Doris fråga

U: Välkommen till dagens dikt!	Doris:-Blir ni störda om jag läser samtidigt? Jag kan ju en del dikter, blir ni störda då? <i>Anna riktar sig mot Doris, sträcker på halsen, blick mot Doris.</i>
--------------------------------	--

När U försöker få deltagarna att läsa med i ”Det är vackrast när det skymmer” tycks Anna följa med i resonemanget. Hennes blick är riktad mot U. Anna uppfattar den kollektiva handlingen i rummet. Men efter några ord slutar Anna följa den gemensamma läsningen.

EXEMPEL 6 Anna deltar inte i samläsning, Onsdag, första dikten, ”Det är vackrast när det skymmer”

U: så kan ni säga efter: Det är vackrast när det skymmer All den kärlek himlen rymmer ligger samlad i ett dunkelt ljus över jorden över markens hus Allt är ömhet, allt är smekt av händer. Herren själv utplånar fjärran stränder. Allt är nära, allt är långt ifrån	Anna:- Ja det är j skmmer <i>Anna följer inte med i orden, blick på U</i> <i>Annas slutar le, tittar ner, sätter ihop dragkedjan på jackan.</i> <i>Anna tittar ut genom fönstret, suckar</i>
--	---

När U läser ”Det är vackrast när det skymmer” ytterligare en gång sitter Anna med blicken riktad ut mot fönstret, med armarna i kors. Som i det föregående exemplet tittar Anna upp och på U när dikten är slut. Efter sju minuter och ytterligare två dikter går Anna. Noteras ska att Anna aldrig går ut mitt i en dikt. Det kan vara indikation på att Anna uppfattar skillnaden på dikt och vanligt prat. Hon tar hänsyn till handlingen i rummet genom att gå när en dikt är slut eller när det uppstår paus i läsningen.

EXEMPEL 7 Anna, Onsdag, övergång till nästa dikt, Anna går

U: Då finns det en dikt som heter Lyckans minut som handlar om... <i>U blick ner i pappersbunt</i> ..ska vi se om jag hittar den, om att hålla ett barn i famnen...	<i>Anna reser sig och säger samtidigt:- Jag måste gå faktiskt</i>
--	---

Under torsdagen följer Anna ett liknande mönster. Hon sitter stilla i början, med blick på U, leende. Hon sitter kvar under två dikter, kammar sitt hår med blicken på U. När Clara reser sig efter två dikter och sju minuter går Anna också ut ur rummet.

4.1.4 Annas undantag

På lördagen beter sig Anna på ett annat sätt. Anna lämnar inte diktläsningen. Hon sitter stilla i en fåtölj med blicken riktad mot U eller den som talar. Anna sitter bakåtlutad i en fåtölj närmast U på ca 1,5 m avstånd. Hennes deltagande yttrar sig genom kommentarer som: ”Ja”;

”Oj” ”Mm” och hon ler ofta. Hon ser på de andra deltagarna och deltar i skratt. Annas beteende kan bero på omständigheterna innan uppläsningen. Uppläsaren och Anna hade haft en lång stund med skratt och lek tillsammans. Diktläsningen kan vara en förlängning av social gemenskap och kontakt. Anna befinner sig i ett sammanhang.

EXEMPEL 8 Lördag: ”Våran prost ” den andra dikten i sessionen

Här deltar Eva vars kommentar utlöser skratt hos de andra i rummet.

U: Våran prost	Eva: <i>fyller i</i> : Är rund som en ost
<i>U skratt</i> Och lärd som själve den onde	<i>Clara, Boel skratt, Anna skratt</i> Anna: -Jaha
Men gemen likväl, och en vänlig själ, och skäms ej, att far hans var bonde	<i>Anna lutar huvudet närmre U, händerna plockar med byxlinning. Blicken riktad mot U, ler:</i> -Jaha
<i>... forts</i> När han klarade strupen till sist och sade -Välkomna till smörgåsbordet och supen	<i>Boel skrattar: Det sista var bäst</i> <i>Anna blick på Boel, skrattar: - Jaa</i>

4.1.5 Sammanfattning Anna

Anna stannar kvar under diktläsningen två av de fyra sessionerna. Det är utifrån att avläsa Annas blickriktning- mot Uppläsaren, mot någon annan i rummet, inåt mot kroppen, ut i rummet, hennes mimik- när leenden föds och dör, hennes plock med jacka, hår och om hon stannar i rummet eller går, som kan ge indikation på om Anna är involverad i diktläsningen. Hon bidrar med korta verbala kommentarer. Hon deltar i barnramsorna och kommenterar med en mening som är relevant för sammanhanget. Flera dikter som ”Våran prost” och ”Det är vackrast” kan ta mer än en minut att läsa och diktraderna är längre än fyra ord. De innehåller bilder och resonemang. Det kan vara för stora ordmassor för att ge någon mening för Anna. Annas språkförmåga är begränsad vilket ger henne svårigheter att omsätta abstrakta begrepp till sammanhang. Det kan också vara för högt tempo och för många dikter i varje session för Anna. Hon uppmärksammar slutet på dikterna. Anna går heller aldrig ut mitt under dikt.

När U tar ögonkontakt med Anna vid några tillfällen verkar Anna uppmärksamma läsningen. Lördagens session kan ha blivit en förlängning av en social situation som hade påbörjats innan med Uppläsaren. Anna sitter kvar, Anna ler, skrattar och interagerar med de andra deltagarna. Det verkar som om diktläsningen blir en positiv upplevelse. Det går inte att avgöra om det är dikternas innehåll eller ordens ljud och rytm som Anna reagerar på. Det kan finnas ögonblick då Anna känner igen ord. Det kan vara så att den främsta kvaliteten är den sociala situationen kring läsningen som förstärks av ordens rytm och ljud. Här tycks finnas ögonblick med känsla av sammanhang som yttrar sig i en avsaknad av rastlöst beteende.

4.2. Clara

4.2.1 Clara presentation

Claras demens är medelsvår. Clara är rörlig och använder rullator. Hon är ofta på väg hem till sina föräldrar, till sina barn eller till någonstans. Hennes svar är ofta i sammanhang av tre-

fyra meningar, hon minns för det mesta hur många barn hon har, och varifrån hon kommer. Men är osäker på vägen till sitt rum. Hon kan följa med i många melodier, är rytmisäker och klappar gärna i takt, hon tycker om att dansa och att skämta. Hon deltar aktivt sjungande i musikstunder som anordnas på avdelningen. Hjälper till med dukning och disk. Clara har nedsatt hörsel, använder hörapparat Hon är omkring 85 år.

4.2.2 Hur Clara deltar

I början av samtliga sessionerna har Clara blicken mot U. Under sessionernas gång kan hon skifta blickriktning ut mot rummet eller genom fönstret. Hon rätar på ryggen, och byter ställning. Det händer att hon stryker sig över munnen och ansiktet. Under tisdagen kommenterar hon sluttrader med ”-Oj” och fnysliknande ”-Hm! ” eller korta skratt. När U härmar Claras kommentar på tisdagen skrattar de båda tillsammans.

EXEMPEL 1 Clara deltar, Tisdag, ”Våran prost” första dikten

	<i>Clara sitter på ytterkanten av soffan rakt framför U, blick på U</i>
-Jag ska börja med en dikt som jag troooooor ni kan av Gustav Fröding	
Och som handlar om en präst. Och den heter på värmländsk dialekt: -Våran prost	Clara: -Oj! studsar till med kroppen
<i>Dikten fortsätter</i>	Clara: -Oj!
U: Och prosten grät - tacka för det, U sänker markant tonläget på rösten : Han talte om yttersta dagen!	
U: härmar Clara:-Usch. U skrattar	Clara:-Usch. Rysrörelse med kroppen.
	Clara skrattar

Clara följer tisdagens läsning med skratt, fniss, svar på frågor och hon deltar också i barnramsan.

Under onsdagen sitter Clara kvar under hela sessionen. Hon visar inte lika stor aktivitet som under tisdagen. När U försöker sig på en gemensam läsning av ”Det är vackrast när det skymmer” deltar inte Clara. Clara ser sig omkring i rummet, rätar på ryggen. Clara deltar genom att sitta kvar i rummet.

EXEMPEL 2 Clara släpper uppmärksamhet, Onsdag, ”Det är vackr..”, första dikten

U: Men varför inte läsa allihopa? Vi kan läsa en rad i taget för dom här dikterna kan ju ni i allafall lite grann U riktar sig till Doris: -Och du kan dom jättebra För jag tycker att det är härligt om vi läser dom tillsammans	<i>Clara ser sig omkring i rummet, håller en tidning i handen.</i>
Det är vackrast när det skymmer	<i>Clara rätar på ryggen, ser sig omkring i rummet.</i>

	<i>Doris fortsätter: -All den kärlek himlen rymmer</i>
<p>U: så kan ni säga efter: Det är vackrast när det skymmer</p> <p>All den kärlek himlen rymmer --</p> <p>Ligger samlad i ett dunkelt ljus över jorden över markens hus</p> <p><i>forts.</i></p> <p>Allt är nära allt är långt ifrån allt är taget människan som lån</p>	<p>Boel:-Det är vackrast .. Anna:- Det är j skmmer</p> <p><i>Clara följer inte med i orden, blick på U</i> Doris: -Ligger samlad</p> <p><i>Clara suckar</i> <i>Clara ser sig omkring i rummet</i></p> <p><i>Clara tittar ut i rummet, växlar blick med Anna, ser sig omkring i rummet, ser på de andra</i></p>

EXEMPEL 3 Clara blir trött, onsdag, ”Våran Prost”, den femte dikten

<p>U: Våran prost är rund som en ost och lärd.. Nej, jag kom av mig..</p> <p>Våran prost är rund...</p> <p>och lärd som själve den onde men gemen likväl och en vänlig själ och skäms ej att far hans var bonde.</p>	<p>Clara:- Ouj. <i>Blick ner på golvet</i></p> <p>Doris: -Som en ost</p> <p><i>Clara håller blicken på U</i></p> <p><i>Clara nickar</i></p>
--	---

Efter halva dikten riktar Clara blicken ut bort från U. Hon ser sig omkring.

När dikten tar slut bekräftar Clara att hon är trött. Det har gått 18 minuter, U har läst sju dikter. Ändå har Clara stannat kvar i rummet.

EXEMPEL 4 Clara efter läsning av ”Våran Prost”

U:- Vad tänker du på Clara?	Clara:- En skön säng att sova i
U: -Börjar du bli trött?	Clara:-Ja
U:- Hur ska jag pigga upp dig då?	Clara:- Hm?
U: - Hur ska jag pigga upp dig?	Clara:-Jaha, <i>skratt</i> , det är nog inte lätt

På torsdagen lämnar Clara rummet efter sju minuter men återkommer tio minuter senare just när Doris har önskat dikter av Dan Andersson. Claras hörsel är nedsatt vilket framgår av följande exempel. Ändå följer hon diktläsningen. Hon säger sig känna igen dikten och kommenterar dikten positivt. Clara följer sedan hela dikten med små utrop, skratt. Blickriktningen växlar mellan U och ut i rummet.

EXEMPEL 5 Claras hörsel ”Helgdagskväll i timmerkojan”

U: -Här finns Helgdagskväll i timmerkojan	Clara: -Ja den är bra
U :-Ska vi ta den?	Clara: -Ja vi kan ju försöka
U: - Och du hör vad jag säger?	Clara: - Hm?
U: - Du hör vad jag säger?	Clara; Ja
U: -”Bort, längtande vekhet ur sotiga bröst vik, bekymmer ur snöhöljda bo! Vi ha eld, vi ha kött, vi ha brännvin till tröst, här är helg, djupt i skogarnas ro!”	<i>Clara blickena på U</i>
	Clara: - Precis

4.2.3 Sammanfattning Clara

Claras reaktioner går inte alltid att koppla till läsningen. Clara som har för vana att vara på väg avviker från diktläsningen på torsdagen och lördagen. Men hon återkommer båda gångerna efter en stund. Clara lämnar läsningen när en dikt är slut, aldrig mitt i en dikt. Clara responderar ett antal gånger med utrop i slutet på diktraderna. Clara deltar i barnramsorna med skratt och kommentarer. Claras hörsel är nedsatt som kan påverka hur mycket dikterna når henne. Också hos Clara kan diktläsningens främsta kvalitet vara den sociala situationen.

4.3 Boel

4.3.1 Boel presentation

Boels demens är medelsvår. Boel är rörlig och verbal, skämtar och leker gärna. Hon berättar om hur det känns när tillvaron inte hänger ihop och hur det är att vara glömsk. Att hon då, som hon säger, ”tappar bort sig själv”. Ofta minns hon inte vad hon gjorde för fem minuter sen. Hon kommer inte ihåg vägen till sitt rum och på vilken plats hon är. Hon har tillgång till spontana känslouttryck som hon verbaliserar. Hon dansar gärna. Hon är fysiskt vital och använder inga fysiska hjälpmedel. Hon har stunder av rastlöshet, har ett rörelsebehov och ber ofta om att få gå ut på promenad. Hon kan säga sig vara uttråkad och uttrycker oro. Hennes oro kan yttra sig i att hon letar efter sin plånbok, sina pengar och att hon undrar var hon är. Hon deltar i de flesta aktiviteter som anordnas i huset, uppskattar musik och dans. Med lite stöttning kan hon sysselsätta sig själv med korsord eller sudoku. Hon är närmare 90 år.

4.3.2 Hur Boel deltar

Boel responderar både verbalt och fysiskt under högläsningssituationen. Boel följer diktläsningen med blick på Uppläsaren och uppmärksammar de andras kommentarer. Hon nickar i takt med diktens ord, hon rör på munnen och ler ofta. Hon kan, efter upprepning, följa med i orden. Boel frågar ofta vem som skrivit dikten som lästs.

EXEMPEL 1 Boel, Tisdag, Våran prost, första dikten:

U:- Våran prost är rund som en ost	Eva: Och stark Doris:- Och lärd
------------------------------------	------------------------------------

U: -Ja Precis	Boel: -Vadå?
U: -Och lärd som själve den onde Men gemen likväl och en vänlig själ och skäms ej att far hans var bonde.	<i>Boel unisont med U :- onde</i> <i>Boel nickar:- Jaha</i>
<i>forts</i> Men det förstås vi repade oss när prosten harklade sig och sa: Välkomna till smörgåsbordet och supen!	<i>Boel ler stort</i> Boel: -Det här var inte dåligt.
U:- Näejjjj. Och Gustav Fröding	Boel:- Jaså. <i>nickar</i>
<i>Paus, tystnad</i>	
	Boel:- Skrev han sånt?

EXEMPEL 2 Boel, Tisdag, Det är vackrast

Boel följer diktens rytm med huvudet. Hon responderar på ord med ansiktsmimik.

Det är vackrast när det skymmer all den kärlek himlen rymmer <i>forts.</i> ... Jag skall vandra ensam utan spår.	<i>Boel nickar med huvudet i takt med rytmen</i> <i>Boel ruskar på huvudet, rynkar pannan</i> Boel: Det var fint
---	--

Boel följer dikterna också utan att ha blicken på U. Rytmen i dikterna följer Boel med händerna eller nickande huvudrörelser. Boel bekräftar dikterna med kroppen.

EXEMPEL 3 Boel Lördag, "Våran prost", andra dikten i sessionen

U: Han lever som vi och dricker sitt kaffe med halva i som vi Men annat är det vid helgen	<i>Boel följer stavelsernas rytm med handlederna blick ner på golvet, huvudet böjt, nickar</i>
Så fort han får prästrocken på, vi andra känna oss ynkligt små, men prosten likasom växer	<i>Boel blick på U</i> <i>Boel för huvudet bakåt och skjuter fram och förstorar sin bröstorg, "växer"</i>

Vid ett tillfälle lämnar Boel rummet. Fyra minuter in på tisdagens läsning börjar Boel leta

efter sin plånbok. När Boel letar efter sin plånbok kan det vara tecken på oro, att hon tappar orienteringen. Ändå sitter hon kvar ytterligare sex minuter, hon tom tar initiativet till en sång ”Är du kär i mig ännu Claes Göran?”. Till slut lämnar hon rummet för att hämta plånboken. Hon kommer tillbaka efter fyra minuter. Hon sätter sig ner och lyssnar. Hon känner efter med händerna om att plånboken finns på plats i byxfickan, men har blicken riktad mot U under läsningen.

4.3.3 ”Sånt här behövs”-Boels respons

Boel ger vid flera tillfällen positiva kommentarer till dikterna och till diktläsningssituationen. På torsdagen har Anna och Clara lämnat rummet. Kvar sitter Doris och Boel efter 30 minuters diktläsning.

EXEMPEL 4 Boel Torsdag, Våran Prost, nionde dikten i sessionen.

U:Ska vi avsluta med nåt dikt före lunch? Orkar ni?	Doris -Ja det gör vi Boel:-Ja
Våran prost är rund som en ost	Boel <i>skratt</i> :-Den osten äter vi upp nu

I slutet av dikten släpper Boel blicken på U och tittar ut, hon släpper leendet. Hon fortsätter att nicka i takt med orden. Boel uttrycker att läsningen gett henne en positiv upplevelse.

EXEMPEL 5 Boel Torsdag Våran prost.. forts.

Men det förstås vi repade oss när prosten klarade strupen och sade: välkomna till smörgåsbordet och supen!	<i>Boel blick ner mot golv, ut mot fönster, nickar med huvudet</i> <i>Boel skrattar</i> -Vem var det?
U: Det var Gustav Fröding	-Jaså var det Fröding, jaha. -Det här har varit en underbar stund. Det är så skönt att få sånt här. För det är inte vardagen.
U:Nej U: Får du bilder i huvudet? U <i>skratt</i>	-Det är en stillhet... jag kan inte förklara... man tar till sig på annat sätt <i>handrörelser in mot bröstet</i> Ja när jag tittar på dig <i>skratt</i> -Det sa jag på skoj, näe men det här har varit underbart.. livet är så mycket runtomkring. <i>Gör en cirkel i luften med händerna</i> Sånt här behövs.

4.3.4 Sammanfattning Boel

Boel responderar muntligt och fysiskt. Hon uppmärksammar och svarar på rytmen i dikterna. Händer och huvud följer dikternas rytm. Hon frågar om vem som skrivit dikterna. Det är namn hon känner igen men inte kan placera. Hon ger positiv feedback som uttrycker att hon finner diktläsningen meningsfull. Det går inte alltid att avgöra om det är dikternas innehåll, sättet som U läser eller dikternas ljud som Boel reagerar på. Hon visar inte på något rastlöst beteende under diktläsningen mer än vid ett tillfälle. Diktläsningen tycks bli ett tillfälle som ger Boel möjlighet till stimulans och kommunikation. Att Boels orienteringsförmåga sviktar, att hon inte vet var hon är, har glömt vägen till sitt rum eller vilken tid det är på dygnet, tycks vara av underordnad betydelse för hennes välbefinnande just då. Diktläsningen tycks ge Boel en känsla av sammanhang.

4.4 Doris

4.4.1 Doris presentation

Doris har diagnos mild demens. Hon har stort fysiskt vårdbehov. Hon använder rullstol då hon har dålig balans och ostadig gång men är rörlig i armar och bål. Hon återger händelser i detalj, men kan vara osäker på om det var förra veckan eller dagen innan. Hennes förmåga att bedöma sin omgivning kan göra tillvaron knepig för henne. Hon deltar i de flesta aktiviteter som anordnas i huset. Hon säger sig vara poesivän. ”Poesin betyder så mycket”, säger Doris vid ett tillfälle. Hon kan många dikter utantill och är bekant med författarskapen. Hon är omkring 75 år.

4.4.2 Hur Doris deltar

Doris sitter stilla under alla sessionerna, med händerna i knät eller på armstödet. Hon har blicken riktad mot U. Hon uppmärksammar de andras kommentarer. Hon deltar i diktläsningen genom att följa med i orden. I tidigare exempel har vi sett hur Doris ger förslag på dikter av Dan Andersson. Hon kommenterar både dikterna och författarna. Doris lämnar aldrig rummet.

EXEMPEL 1 Doris Tisdag, ”Det är vackrast när det skymmer”, sjätte dikten

U: Nu ska ni få höra nånting vackert. Är ni beredda på det?	
U: Av Pär Lagerkvist	Doris: -Ja Doris: -Ja, jättegärna!
U: Det är vackrast när det skymmer ..	<i>Doris följer tyst med munrörelser i diktens ord.</i>

Doris har en relation till författarna och kommenterar dem.

EXEMPEL 2 Doris Tisdag

U: <i>till Doris</i> :Och den kunde du utantill?	
U: Hur kommer det sig?	Doris:-Ja Doris:-Jag tycker väldigt mycket om Pär Lagerkvist och Hjalmar Gullberg

U: Och Hjalmar Gullberg också?	Doris:- Ja de påminner om varandra <i>blir gråtfärdig</i>
--------------------------------	---

Doirs ger förslag på dikter och är medveten om de andra i rummet.

EXEMPEL Doris 3 Onsdag, början

U: Välkommen till dagens dikt!	Doris:-Blir ni störda om jag läser samtidigt? Jag kan ju en del dikter, blir ni störda då?
--------------------------------	--

När U föreslår att de kan läsa dikten tillsammans, är Doris den enda som konsekvent följer med i texten. Doris kommenterar innehållet i dikterna. I tre av de fyra uppläsningarna av ”Det är vackrast när det skymmer” refererar Doris till händerna som symboler i Pär Lagerquists diktning.

EXEMPEL4 Doris Lördag ”Det är vackrast”

Herren själv utplånar fjärran stränder Allt är mitt och allt ska tagas ifrån mig inom	<i>Doris följer orden tyst med munnen, Doris blick ut i rummet, nickar huvudet i takt med orden</i>
Inom kort ska allting tagas från mig träden molnen marken där jag går jag ska vandra ensam utan spår	<i>Doris blick mot U, följer tyst orden m munnen och nickar i takt</i>
U: Pär Lagerquist. Eller hur?	Boel: Vem har skrivit den? Jag känner igen den.
U: <i>skratt</i> Ja ,det är han med händerna	Boel: -Jaha Pär Lagerquist Doris: -Det är han med händerna
	Doris: Ja han skriver om sin mamma och händerna

Doris berättar att dikterna har personlig betydelse för henne. Doris kommenterar den ”Tänkande lantbrevbäraren” av Hjalmar Gullberg:

EXEMPEL 5 Doris Onsdag, efter läsning av ”Den tänkande lantbrevbäraren”

	Doris:-Den där dikten läste jag när jag arbetade som springschas ett tag. På samma företag i trappor.. ja.. då läste jag den lärde mig utantill Nu kan jag den inte men jag kunde den då.
--	--

Det händer att Doris tårar börja rinna under dikterna. Hon fnissar och kommenterar sig själv ”att hon är så blödig”. Under de dikter som Doris inte kan utantill som ”Moln” av Ebba Lindquist och ”Gråt inte för att jag är död”, ”Det luktar litet barn ” av Barbro Lindgren bekräftar Doris lyssnandet med små hummanden. Doris lämnar aldrig rummet under någon session.

4.4.3 Sammanfattning Doris

Doris deltar i diktläsningen genom att läsa med i dikterna, med kommentarer, förslag och berättelser. Hon känner igen dikterna. Hon sitter stilla och följer dikternas ord med munnen. Doris uttrycker positiva kommentarer. Dikterna verkar vara meningsskapande och kopplade

till Doris liv och kulturella tillhörighet. Doris interagerar med de andra i sessionerna. Hon lämnar aldrig rummet.

4.5. Sammanfattning av deltagarprofilerna

Anna sitter i början av varje session med blicken riktad mot Uppläsaren och uppmärksammar de andra i rummet. Efter några minuter in på sessionerna börjar hon att plocka med jacka, hår, blicken inåt eller ut i rummet. Hon kommenterar skeendet i rummet med hmmanden, enstaka ord. Hennes leende föds och dör. Hon deltar i barnramsa med skratt och kommentarer. Hon lämnar rummet två av fyra sessioner. Hon lämnar aldrig rummet mitt i en dikt. Lördagen är undantaget då hon sitter kvar under hela sessionen med blick, leenden mot U och skrattar tillsammans med de andra.

Clara Under tisdagen är Clara mer aktiv än under de andra dagarna. Clara deltar med korta utrop, hon svarar på frågor. Clara lämnar diktläsningen under torsdagen och fredagen men kommer tillbaka. Under onsdagen sitter Clara stilla, hennes blickriktning växlar. Hon plockar med en tidning men hon avviker inte. Hon kan vara trött, hon kan höra dåligt vilket gör att hennes reaktioner inte alltid kan kopplas till diktläsningen.

Boel följer uppläsningen med blicken mot Uppläsaren. Hon är aktiv och tar initiativ. Hon följer dikternas rytm med handrörelser. Hon svarar på dikterna med ansiktsmimik, leenden, skratt. Hon ställer frågor. Hon uttrycker positiva kommentarer om diktläsningen. Hon går ut ur rummet en kort stund under tisdagen.

Doris sitter stilla med blicken riktad mot Uppläsaren. Hon lyssnar aktivt. Hon läser med i dikterna och kommenterar med berättelser, förslag och frågor. Hon interagerar med de andra. Hon lämnar aldrig rummet.

5 Diskussion

5.1 Metod

5.1 Forskarrollen

Flera roller i studien innehas av en person: Uppläsaren är skådespelare som vill skapa en konstnärlig upplevelse. Logonomen har pedagogiska ambitioner i upplägg, presentation, röstbehandling med emfas på språkljud. Nybörjarforskaren snubblar över allt som går att studera, över metoder, teman, dikternas musikaliska inverkan, studerar åhörarna men tar inte alltid in Uppläsarens inflytande. Sessionerna styrs av kulturarbetaren, vars professionella uppgift på äldreboendet är att möta deltagarnas vilja och impuls i nuet. Ambitionerna ledde till att delar av studien sköts ovanför målet. Rollerna gick in i varandra och det skapade svårigheter i att strukturera materialet för nybörjarforskaren. Ett nästa steg skulle kunna vara att åskådliggöra de olika rollernas perspektiv. Syftet var att se hur deltagarna tog emot diktläsningen. Den som läste har betydelse. Den som ser hur den som läste får betydelse. Man kan inte inte kommunicera. (Watzlawick). Vi tolkar vår omgivning medvetet och omedvetet. Observatören uppfattar handlingarna i rummet och tolkar reaktionerna utifrån sina erfarenheter .

5.2 Metoden

En studies förarbete och planering tjänar på medvetna val. Varje session blev olika och uppläsaren följde inte ett schema. En kommunikativ situation är komplex och cirkulär med mängder av variabler. Det fanns spår av en forskningsfråga om att jämföra rimmad och

orimligt dikt för att studera om dikternas musikaliska kvaliteter har betydelse för mottagandet. Dikten som ordmusik. Spåret fanns kvar i valet av dikter och tilltalet. Det finns också spår av att enbart analysera läsningen av de två dikterna ”Våran Prost” och ”Det är vackrast när det skymmer”. Det skymde översikten av det samlade materialet vilket kunde ge tillgång till jämförelser. Den kvalitativa studien ska ha synlig systematik. Här hade mycket vunnits med mer specifik kodning, tematisering och kategorisering. Det är en lärdom som gjorts när arbetet går mot sitt slut. Det man skulle kunna ha gjort om man hade vetat det man vet nu, men som inte fått reda på om man inte gjort som man gjort. Det finns mer att vaska fram ur i materialet. Mer av det som hände mellan de fem ibland sex, personerna som satt i rummet tillsammans. Också det som sker mellan dikterna. Metod och analysinstrumenten var grova- resultatet blev en början till en beskrivning av hur deltagandet kunde yttra sig.

5.3 Resultatet

Blickriktningen har fått stor betydelse som tecken på att personen är involverad i läsningen. När Clara tittar ut genom fönstret kan det tolkas som att hennes intresse dalar. Hon kan lyssna fast hon har blickriktningen åt annat håll. Hon kan också vara upptagen av magkurr eller sömnhet. Reaktionen som inte har med diktläsningen att göra. Hon kan också inte tänka på något alls. När Anna plockar med sin jacka, med blicken inåt, när hon inte skrattar med de andra i rummet kan det tolkas som att hon inte deltar. Att hon är någon annanstans. Ändå sitter hon kvar, hon har inte gått ut, hon väljer att delta i rummet, om än inte synligt i högläsningen. Annas; liksom Claras demens yttrar sig i ett vandringsbeteende. Ändå stannar de kvar i två av fyra sessioner. Det yttersta tecknet på icke-delaktighet är när någon gått ut ur rummet.

Uppläsarens beteende finns delvis nedtecknat i de fyra profilerna. Hennes försök att fånga deltagarnas uppmärksamhet genom att ändra röstläge, dialekt varierar sig i tempo, hur hon använder ögonkontakt, fångar in impulser, hur hon markerar slutet. Hon leker och förstärker skratt. Kommunikation är cirkulär (Jensen, Ulleberg) Kommunikationen går fram och tillbaka, parterna påverkar varandra. När Doris föreslår dikter svarar U genast på det. Hur U läser, hur hon riktar sig till deltagarna har betydelse för hur involverade deltagarna blir. Så har också Us blick betydelse. Blicken kan bekräfta personen. Tilltala. Det är tydligast hos Anna. När U släpper ögonkontakten tycks Anna släppa uppmärksamheten på läsningen. (Exempel 2 Anna Våran prost) Om en person pga demens har svårt att göra sammanhang av tillvaron, bär den person som har makten i rummet ansvar för begripligheten, för att minska riskerna för isolering. Vi kommunicerar också relationen. Det är ett pedagogiskt uppdrag att inkludera varje deltagare, att dosera mängden intryck och möjliggöra delaktighet. Det är ett konstnärligt uppdrag att levandegöra texterna. Att använda dynamik, rytm, pauser och förmedla känslor. Det blir en terapeutisk effekt om kasam uppstår när känslor hos deltagarna bekräftas.

Det finns kännetecknen för de olika demensdiagnoserna men det är som sagt personer med livslång erfarenhet bakom diagnoserna. Det är något som upprepas under uppsatsens gång och det är det som är bakom ”det personcentrerade förhållningssättet”. (Socialstyrelsens riktlinjer.) Personerna deltar olika. Under tisdagens barnramsor var alla delaktiga med skratt, aktivitet och kommentarer. (Exempel 4 Anna) Trots att det var i slutet på diktsessionen och efter trettio minuters läsning. Alla har vi varit små! I stunden kunde det finnas en möjlighet till en gemensam känsla av sammanhang, kasam. Det finns en säkerhet i det som sitter i kroppen sedan barndomen, det finns en glädje i att kunna och att kunna förutsäga nästa

ögonblick. (Ruud) Det finns humor och lek. Det betyder inte att man bara ska välja barnramsor i högläsning för personer med demens. Det pekar mer åt att det går att använda språkets musikaliska kvaliteter i mötet med personer vars språkförmåga börjat sina. Att där finns en gemensam arena. Musikens positiva verkan är bekräftad (Götell, Ridder, Theorell) Det visar också att det går att använda barnsliga uttryck, visor och ramsor när ett vuxet leksinne är parat med respekt. Man har skoj tillsammans.

Boel och Doris deltar aktivt i högläsningen. De kommenterar och Boel rör sig i takt med dikterna. Särskilt Boel ger många positiva kommentarer. Det är Boels undantag när hon lämnar rummet för plånboken. När Boel är orolig kan hon bekymra sig för sin plånbok. Man kan också tolka detta att sången och dikten segrar över Boels oro. Hon förmår att sitta kvar och börja sjunga trots sitt bekymmer. För Doris blir diktläsningen en bekräftelse på hennes intresse och kunskap om poesi samt hennes personliga historia. Boel och Doris som är de mest verbala i gruppen är de som är mest synligt aktivt delaktiga.

Det fanns intentioner att dikterna skulle vara igenkännbara och att de inte skulle vara för långa. Men för Anna och Clara kan diktläsningen stundtals ändå blivit för massiv. Om diktläsningen hade gett mera utrymme för interaktivitet, med kortare dikter och en inlotsning till gemensam läsning med korta fraser kunde Anna och Clara fått möjlighet att delta mer aktivt. Gavin Glazer bygger sina diktsessioner i Alzpoetry på interaktivitet. Hans form för uppläsningarna inbegriper att deltagarna läser med, samtalar och gör egna dikter tillsammans. Hans arbete är en genomarbetad form utvecklad under många års möte med dementa. Han uppträder som tillfällig gäst på äldreboenden och seniorcenter. På filmade avsnitt på Youtube kan man se hur han tar stor plats med kropp och röst. Han intar rummet med sin kroppshydda, hörs bra och använder beröring i kontakten med åhörarna. I denna studie har diktläsningssessionerna tillkommit för studien. Det är inte uppträdandet som analyserats. Som sagt, Uppläsaren hade många roller.

5.4 Slutsats

Poesi kan upplevas på flera nivåer. Dikter är ordmusik. Dikter kan vara en del av en kulturell tillhörighet. Det fanns det som var bekant för någon och det som blev nytt varje gång. De som har mest verbal förmåga är de som svarar mest synligt på dikterna. Deltagarna hade olika förutsättningar att ta till sig ord, liksom förmågan till abstrakt tänkande. Diktläsningen är också en social situation. En kommunikativ situation med givande och tagande. Diktläsningen skedde med dörren stängd, det fanns inget annat som störde, det fanns möjlighet att skapa koncentration. Diktläsningen blev ett levande fokus i rummet att förhålla sig till, att skapa ett sammanhang till. Antonovskys definition på kasam är meningsfullhet, hanterbarhet och begriplighet. För Doris och Boel fanns det möjlighet att dikterna kunde skapa en inre känsla av sammanhang. Innehållet kunde vara meningsskapande och begripligt. Kontakten med U, deltagarna och dikterna var hanterbar. För Anna och Clara kunde det vara främst den sociala situationen kring diktläsningen som skapade en känsla av sammanhang. Ju mindre verbal förmåga någon har desto viktigare blir de paralingvistiska signalerna och de ickeverbala kommunikationssätten. Beröring, ögonkontakt och sättet att använda rösten. Tonfall, styrka, tempo. Det är också viktigt att anpassa sig efter deltagarnas ork. Anna och Clara orkade inte lika mycket som Doris och Boel. Dikterna har musikaliska kvaliteter som kan nå fram till deltagarna. Liksom roliga ljud och ordkombinationer. Personerna har deltagit och responderat på diktläsningen med variation. Alltifrån dansliknande gester, glada kommentarer, frågor, skratt, gråt, personliga historier till att man lämnat rummet. Det ger en indikation på att diktläsning kan vara socialt, stimulerande och skapa förutsättningar för känsla av sammanhang.

Diktläsning behöver liksom all kommunikation anpassa sig efter mottagaren.

5.5 Att gå vidare

Det finns anledning att studera högläsning och dikt i mötet med demensdrabbade. Poesi kan i sina bästa stunder vara multimodal och gestalta sammanhang utan att behöva vara logisk. Det kan bli ett utrymme för lek. Att ge plats åt fantasi och reminescens i en miljö som kan vara institutionspräglad. Det kan bli kreativa ögonblick för alla parter i en vårdsituation.

Högläsning kan vara en lättillgänglig form för att skapa gemenskap. Att öppna en bok eller en tidning behöver inte vara svårt. Med logonomens kunskap kan högläsning bli något mer. Att möta människor med kognitiva svårigheter kräver förmåga att anpassa

kommunikationsformer, pedagogik och stor referensram kulturhistoria som inbegriper exempelvis litteratur, musik och konst. En pedagog med rösten som instrument kan iscensätta begripliga, hörbara sammanhang. Det finns anledning att göra anpassade läsningar med mer interaktiva metoder. Rösten är ett instrument för både verbal och icke verbal kommunikation.

Uppsatsen har inte berört de andra yrkesrollerna inom vården av dementa. Att äldreboenden, hemtjänst eller andra platser för äldreomsorg ofta är en mångkulturell arbetsplats där många inte har svenska som första språk. Därför behövs kunskap om hur man kan stärka de ickeverbala kvaliteterna i kommunikation mellan människor. Språket kan ha en underordnad betydelse i en kontakt. Men inte rösten. Vi blir äldre och de demensdrabbade fler. Därför behöver vi använda varierande metoder och inhämta kunskap för att åstadkomma känsla av sammanhang. Att använda anpassade metoder som stärker känsla av gemenskap, ger mervärde och livsinnehåll. Varför inte använda dikter?

”-Sånt här behövs”, sa Boel.

6. Litteratur och referensförteckning

Andersson, B (2008)

Den spröda tonen bortom glömskan, Linköping, Jungeströms förlag

Antonovsky, A (2005)

Hälsans mysterium, Stockholm, Natur och kultur

Backlund B (2006)

Inte bara ord, Lund, Studentlitteratur

Beck-Friis J (2005)

När Orfeus vände sig om. En bok om depression som brist på självaktning, Stockholm, Natur och Kultur

Bergsten S (1994)

Lyrikläsarens handbok, Lund, Studentlitteratur

Berthold C-H (2013)

www.nervsystemet.se (c) C-H Berthold

Armanius Björilin, G. Terzis, B, Ekman, S-L, (2004).

Om demens: [klinisk bild, utredning, vård och omvårdnad, konfusionstillstånd, genetik och biokemi, patologi, minnesfunktioner, vardagslivets aktiviteter, sexualitet och demens, frågor om tvång och självbestämmande, hälsoekonomi]. (2., [rev.] uppl.) Stockholm: Liber.

Bäckström, L (1984)

Vad är poesi? Bjästa, CEWE förlag

Bojner Horowitz, E (2011)

Kultur för hälsans skull, Stockholm, Gothia förlag

Dagens Nyheter (20.4 2012)

”Poesin är besläktad med barnets joller” intervju med poeten Olga Sedakova

Deutsch, D(2011)

”Tala i toner”, Språktidningen, dec 2011, s 50-59

Doctare , C (2008)

Bjursell, G. & Vahlne Westerhäll, L. (red.) (2008). *Kulturen och hälsan: essäer om sambandet mellan kulturens yttringar och hälsans tillstånd*. Stockholm: Santérus.

Edberg, A-K, (red) 2002

Att möta personer med demens, Lund, Studentlitteratur

En bok för alla, (1991)

Århundradets ordmusik, Avesta, Litteraturfrämjandet

Fagius, J (2001)

Sfärernas musik- om musikhanteringen i hjärnan, Göteborg, Bo Ejeby förlag

Green, L (2009)

OBSERVATION OF BEHAVIORS

AMONG MEMORY IMPAIRED ADULTS DURING A POETRY READING

Master of science in nursing, Indiana Wesleyan University Marion, Indiana

Götell, E (2012)

Föreläsning om vårdarsång, Seminarium, Kungliga Musikhögskolan, Stockholm, 04102012

Götell, E (2003)

Singing background music and music in events in the communication between persons with dementia and their caregivers. Stockholm, Karlskrona, Karolinska Institutet, Blekinge Tekniska Institut

Havnesköld L, Risholm Mothander ,P (2009)

Utvecklingspsykologi, Stockholm, Liber

Hellsing, L (1963)

Katten blåste i silverhorn, Stockholm, Rabén och Sjögren

Henriksson, A(1982)

- Verskonstens ABC*, Stockholm, Atlantis
- Håkansson, B (red) (2005)
- Levande svensk poesi. Dikter från 600 år*, Stockholm, Natur och Kultur
- Gustavsson, L(red) (1978)
- Svensk dikt. Från trollformler till Lars Norén*, Stockholm, Wahlström och Widstrand
- Isaacs L, Wallskär H (2004)
- Låt minnena leva handbok i reminescensmetoden*, Stockholm, Gothia förlag
- Jederlund, UI(2011)
- MUSIK och SPRÅK, Ett vidgat perspektiv på barns språkutveckling och lärande*
Stockholm, Liber
- af Klintberg Bengt, Eriksson Eva (1999)
- Pelle Plutt- ramsor och rim från gator och gårdar*, Stockholm, Liber
- Larsson, S (2011)
- Kvalitativ analys- exemplet fenomenografi* (c) Staffan Larsson
- Lindgren, B (2005)
- Längst inne i mitt huvud*, Stockholm, Rabén & Sjögren
- Maltén, A. (1998)
- Kommunikation och konflikthantering: en introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Patel R, Davidson B (2011)
- Forskningsmetodikens grunder*, Lund, Studentlitteratur
- Olrog, UP (1958)
- Samling kring Rosenblom*, Stockholm, Nils Georgs Musikförlag
- Ridder Ochsner, HM (2005)
- Musik & Demens Musikaktiviteter og musikterapi med demensramte*, Århus, Forlaget Klim
- Rosenström, L (2008)
- ”Sån kärlek har man aldrig varit med om” masteruppsats, Institutionen för social hälsa,
Stockholms universitet
- Ruud, E (2002)
- Varma ögonblick*, Bo Ejeby förlag
- Sjödén S(1995)
- Hjärnan, människan och kulturen*, Västerås, Författarhuset
- Svenska Akademien (1998)
- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*, 12.uppl. Stockholm, Norstedts förlag
- Svenskt demenscentrum (2013)

www.demenscentrum.se

Theorell, T (2009)

Noter om musik och hälsa, Stockholm. KI förlag. University Press

Thurén T (2007)

Vetenskapsteori för nybörjare, Stockholm, Liber

Wallensten I (red) (1989)

Dikter att minnas, Västerås, ICA bokförlag

Watzlawick, P., Beavin-Bavelas, J.Jackson, D. (1967, 2011.)

Pragmatics of Human Communication A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes. W. W. Norton, New York.

Wessén, E. (1979[1973]). *Våra ord: deras uttal och ursprung : kortfattad etymologisk ordbok*. (2., tillök. uppl., 3. tr.) Stockholm: Esselte studium.

Ödman, PJ (2007)

Tolkning, förståelse, vetande Hermeneutik i teori och praktik, Finland, Norstedts Akademiska förlag

7 Bilagor

Bilaga 1 Blankett för medgivande

Hej!

Som kulturarbetare på XXXXX arrangerar jag stunder med musik, dans och högläsning för de boende.

Under vårterminen 2013 skriver jag ett examensarbete på 15 högskolepoäng på grundnivå som ingår i utbildningen till logonom (röst och talpedagog) vid Stockholms Musikpedagogiska Institut (SMI).

Att musik är en källa till välbefinnande och stimulans hos många med demensdiagnos är bevisat och bekant.

Syftet med uppsatsen är att undersöka om poesi och diktläsning också har goda effekter.

Tanken är att filma fyra högläsningstunder under januari- februari 2013 och sedan observera deltagarnas reaktioner. Det filmade materialet kommer enbart användas av mig och inom uppsatsarbetet.

I uppsatsen kommer namn och plats vara fingerade.

Materialet kommer inte offentliggöras i andra sammanhang. Jag bevarar ett exemplar och avser förstöra det inom max tre år.

Uppsatsarbetet följer personuppgiftslagen. Etikprövningslagen tillämpas inte då min undersökning utgör ett led i högre utbildning.

Jag hoppas att jag får förtroendet att filma och tackar på förhand för hjälpen med undersökningen.

Varma hälsningar

Lily Bigestans, kulturarbetare

Medgivande:

Som talesman för

.....

godkänner jag att Lily Bigestans filmar fyra högläsningstunder för ett examensarbete vid Stockholms Musikpedagogiska Institut under perioden 23 / - 28/2 2013

.....den / 2013

..... tel:
.....

.....
namnförtydligande

Lily Bigestans

Erkensroken 19

120 54 Årsta

tel 070 5445352

lilybigestans@hotmail.com

StockholmsMusikpedagogiska Institu

Eriksbergsgatan 8B

114 30 Stockholm

tel 08-611 05 02

info@smpi.se www.smpi.se

handledare: Per-Henrik Holgersson

Bilaga 2 Dikter

Våran prost

Gustav Fröding, ur Gitarr och dragharmonika, 1894

Våran prost
är rund som en ost
och lärd som själva den onde,
men gemen likväl
och en vänlig själ
och skäms ej, att far hans var bonde.
Han lever som vi
och dricker sitt kaffe med halva i
som vi
och ratar icke buteljen,
älskar mat
som vi
och är lat
som vi
- men annat är det vid helgen.
Så fort han får prästrooken på,
vi andra känna oss ynkligt små,
men prosten likasom växer,
för då är han prost från topp till tå
och det en hejdundrande prost ändå
i stort pastorat med annexer.
Jag glömmmer väl aldrig i all min dar,
hur värdig han var
här om sistens i kappan och kragen,
hur världens barn
han malde i kvarn
och läste för köttet lagen!
Och prosten grät
- tacka för det,
han talte om yttersta dagen!
Och alla gräto vi ymnigt med,
ty köttet sved
och själen var allt satt i klämma.
Och kyrkrådet smög sig med ryggen i kut
vid tjänstens slut
efter prosten ut,
ty rådet var kallat till stämma.
Men det förstås,
vi repade oss,
när prosten klarade strupen
till sist och sade: "välkomna

till smörgåsbordet och supen!"

Bo Setterlind: (ur Århundradets ordmusik En bok för alla, Litteraturfrämjandet)

Sagan om humlan

Det är tidigt på morgonen.
Solen har ställt sitt tält
i en skogsbacke,
och du går dit.
Ser du våren,
som går omkring och sätter små blommor överallt
för att hälsa sommaren välkommen?
Dånande kommer solens vän,
den första humlan,
han känner att sommaren nalkas.
Yrvaken är han
och svänger ostadigt framför tältet.
Han har så bråttom,
att han glömt att ta av sig pälsen
fnittrar en viol.
De andra blommorna stå häpna och se.
De undra alla, vad det kan vara
för ett stycke flygande mossa.

Nebukadag och nebukanatt

Lennart Hellsing, ur Katten blåste i silverhorn, 1963

Nebukadag och Nebukanatt
bor under Kungens av Babylons Hatt.
Nebukamorgon lillebror
sitter i kungens toffel och ror.
Nebukaafon systerson
sover i konungens grammofon.
Bimbi bambu bomullstuss
konungens namn är Nebukanuss!

Den Rätte

Erik Lindorm, ur På marsch, 1934

Jag hade tänkt dej blond
och lång över allt förstånd
med en energisk haka,
du, som i dröm och vaka
varit mitt ideal.
Blond och högväxt och smal.

Och så kommer du dock
mörk och kortväxt och tjock,

med hakan i nervikt krage
och en början till mage.

Sådan kliver du in
i min själ och skinn.

Allting blev skapat om,
när du kom.
Allting slog du itu.
Du, du!

Det är vackrast när det skymmer

Pär Lagerkvist, ur *Kaos*, 1919

Det är vackrast när det skymmer.
All den kärlek himlen rymmer
ligger samlad i ett dunkelt ljus
över jorden,
över markens hus.

Allt är ömhet, allt är smekt av händer.
Herren själv utplånar fjärran stränder.
Allt är nära, allt är långt ifrån.
Allt är givet
människan som lån.

Allt är mitt, och allt skall tagas från mig,
inom kort skall allting tagas från mig.
Träden, molnen, marken där jag går.
Jag skall vandra -
ensam, utan spår

Till en som älskar molnen

Ebba Lindkvist, (ur *Dikter att minnas*, ICA
bokförlag)

Såsom du älskar jag molnen-
molnen som går fram och tillbaka,
drivna av vinden,
som våra liv också
är drivna av vinden.
Moln som är ensamhet.
Moln som är gemenskap.
Tunga moln som vill lämna lasten,
såsom vi vill lämna ibland.
Skira moln som seglar i solen,
som våra drömmar alltid
seglar i solen.
All vår lycka i livet
kan ingen ana,
ingen kan fånga och hålla den kvar.

Den seglar som molnen.
Att segla är nödvändigt.
Att leva är icke nödvändigt.
Såsom du älskar jag molnen,
molnen som finns och förändras -
och plötsligen
inte finns.

Lilla hand

Pär Lagerkvist, ur *Ångest*, 1916

Lilla hand, som ej är min,
vems är du i världen vida?
Jag fann dig i mörkret. Du är inte min.
Men jag hör en människa kvida.

Var är dina ögon? Var är din barm?
Vem är det som snyftar i mörkret?
Lilla hand, inte gråta! Jag smeker dig varm-
Du är inte ensam i mörkret.

Lilla hand, dina ögon dem finner jag nog
en gång när det ljusnar till morgon.
Lilla hand, som gråter, du är mig nog
om det aldrig, aldrig blir morgon

Det luktar litet barn,

Barbro Lindgren, ur *Gröngölingen är på väg*, 1974

Det luktar
litet barn här.
Det luktar
som av lakan,
täcken
och små svala
kuddar.

Det luktar
litet barn här.
Det luktar
spända kinder
liten mage
skrovliga små skinkor.

Det luktar
litet barn här.

Lyckans minut

Erik Lindorm, ur *Domedagar*, 1920

Är det sant att jag håller ett barn i min famn
och ser mig själv i dess blick,
att fjärdarna gnistra och jorden är varm
och himmelen utan en prick?

Vad är det för tid, vad är det för år,
vem är jag, vad bär jag för namn?
Du skrattande knyte med solblekt hår,
hur fick jag dig i min famn?

Jag lever, jag lever! På jorden jag står.
Var har jag varit förut?
Jag väntade visst miljoner år på denna enda minut.

Den tänkande lantbrevbäraren Hjalmar Gullberg, ur Att övervinna världen, 1937

Jag är en lantbrevbärare,
jag går i snö och is
Och intet är mig kärare
än gå på detta vis.

Om världen än blir vrångare,
för yrket jag ej skäms.
Min äldste föregångare
Merkurius benämns.

Mitt kall hör till de ringare.
Ej vingar har min häl.
Dock är jag överbringare
av bud från själ till själ.

II

Av lyckan borde mänskorna få lika!
Det skar mig in i mårgen så jag frös,
när jag bar pengar till de redan rika
och kravbrev till en medellös.

Jag ville gå med väskan över mossen
till torpets mö som kärlekspostiljon.
Men till sin flicka skrev kanhända gossen
ett avskedsbrev i hjärtlös ton.

Den ville jag ge guld och diamanter,
som skördat stenar där han gått med plog.
Men ofta bar jag brev med svarta kanter
till en som redan sörjde nog.

En hungrig mätta och en törstig läska -
så borde väl min uppgift ha sett ut?

Jag går omkring med Ödet i min väska:
men i förseglat konvolut.

O Mästare, vars bud jag går kanhända,
varför är mångas liv så rått och kallt?
Låt mig få gripa in en gång, en enda,
och till det bästa ordna allt!

Längst inne i mitt huvud

Barbro Lindgren, ur Gröngölingen är på väg, 1974

Längst inne i mitt huvud
står hästar under träden
och molnen flyger fort
där lyser vallmon röd i säden
Det har den alltid gjort

Längst inne i mitt huvud
är livet skönt och utan slut
och göken gal varenda timma
Jag ligger stilla i en båt
och driver långsamt ut
fast det är dimma

Längst inne i mitt huvud
är allting ofattbart och svårt
och skratten dånar
som kanoner
och gräs är mjukt
men sten är hårt
och jorden rymmer millioner

Längst inne i mitt huvud
finns det en tystnad
stor och tung
och tankar som man inte orkar tänka
Längst inne i mitt huvud
är jag alltid ung
och kan se dina ögon blänka

Nu föds ett barn

Barbro Lindgren, ur Gröngölingen är på väg, 1974

Nu föds ett barn
och nu
och nu
En stund på jorden

föddes du
Och någon andas
sista gången
varje stund
Nu andas någon
inte mer
och någon ser
för sista gången
nattens gråmoln brista
Varenda dag
är alltid första dagen
och den sista

Helgdagskväll i timmerkojan Dan Andersson, ur Kolvaktarens visor, 1915

Bort, längtande vekhet ur sotiga bröst,
vik, bekymmer ur snöhöljda bo!
Vi ha eld, vi ha kött, vi ha brännvin till tröst,
här är helg, djupt i skogarnas ro!

Sjung, Björnbergs-Jon ur din fullaste hals
om kärlek och rosor och vår!
Stäm fiolen, Brogren, och spela en vals
för spöklåa, månlysta snår!

Under stjärnornas glans flyger nattens dis
som ett sus över barkhöljt tak,
och det tjuter i Lammeloms sprickande is,
där det stöper från öppen vak.

Det är mil efter mil till lador och hus
där frosten går tjurig vid grind,
här är lustigt i stockeldens gula ljus,
som darrar i nattens vind.

Du är fager, Brogren, i eldglans röd,
där du gnider din svarta fiol,
för mat och för brännvin du glömt all nöd,
och din panna är ljus som en sol.

Och Jon, där du sitter vid grytan din,
en baron i din mollskinnsskrud,
se fast åren ha garvat ditt sega skinn,
i ditt sot är du ung som en gud!

Och Vargfors-Fredrik, du skrattande man,
som vill alla uslingar väl -
kom, sjung om din ungdoms synd, om du kan,
och en skål för din gossesjäl!

Och när morgonens stjärnor blekna och dö
och när ångorna stelna till is,
och när dagningen skälver på myr och sjö
vi sova på doftande ris.

Då sova vi alla på granris tungt
och drömma om bleka mör
och snarka och vända oss manligt och lugnt,
medan elden falnar och dör.'

Gråt inte för att jag är död

Barbro Lindgren, ur Gröngölingen är på väg, 1974

Gråt inte för att jag är död
Du har min röst
den finns i dig
den kan du höra när du vill
Du har mitt ansikte
min kropp
Jag finns i dig
Du kan ta fram mig
när du vill
Allt som finns kvar
av mig
är inom dig
Så är vi jämt tillsammans

Riddarna kring det runda ordet Tage Danielsson ur Samlade dikter 1967-1967, 1967

Vi är fullvuxna män, vi har kärlek i blicken,
och vi brinner av lust att visa er tricken.

Vi vill kämpa för fädernas seder och bruk.
Vill ni se när vi hissar vår blågula duk?

I vår svenska natur, ibland vårlök och sippa,
är det ljuvligt för älskande par att få trippa.

Duka upp vårt förråd utav kakor och bullar!
Kom, på detta förråd glatt vi ligger och tullar!

Det är grant som en tavla, den saken är viss.
I beundran betraktar vi mammas skiss

Barnramsor

Pelle Plutt Plutt Plutt

tog ett skutt, skutt, skutt
över ån, ån, ån
tappa tån, tån
in i kammarn efter hammarn
spika fast den lilla tån

Anna Panna stekte fläsk

artonhundranittisex
Anna skämdes, fläsket brändes
Klockan slog, Anna dog

Ole dole doff kinkelane koff

kinkelane binkebane ole dole doff

Det satt två fåglar på en gren

och pissa fotogen
Sen flög dom till en annan gren
och sket en tegelsten

Du är rosen jag är törnet

glöm ej vännen som skrev i hörnet

Låt mig sitta i ditt minne

på en liten liten pinne
Och om pinnen brister
Laga den med Karlssons klister

Fadrerittan satt på taket

faderittan ramla ner
Faderittan slog ihjäl sig
Faderittan finns ej mer
Faderittan kom till himlen
Faderittan knacka på
Och Jesus kom och öppna
vad är det som står på?

Uppå vår gamla gård
där står en gammal Ford
Utan hjul och utan däck
motorn den är väck
Tittar man där bak
så finns det inget flak
Tittar man där förarn satt
så finns det ingen ratt

